

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Redos Siautیلės,
IV kurso, darbo teisės
studijų atšakos studentės

Magistro darbas
Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų sistemos ypatumai
The Features of the State Pensions in Lithuania

Vadovas: asist. S. Cirtautaitė - Kaminskiene
Recenzentas: lekt. dr. J. Maculevič

Vilnius 2010

VALSTYBINIŲ PENSIJŲ SISTEMOS YPATUMAI LIETUVOJE

TURINYS

IŽANGA.....	2
1. VALSTYBINIŲ PENSIJŲ SISTEMA LIETUVOJE.....	5
1.1.Valstybinių pensijų sistemos samprata, kūrimas ir pagrindiniai bruožai.....	5
1.2. Lietuvos Respublikos įstatymai reglamentuojantys valstybinių pensijų skyrimą	13
1.3.Valstybinių pensijų rūšys ir nustatymo pagrindai.....	19
2. VALSTYBINIŲ PENSIJŲ SISTEMOS YPATUMAI, TRŪKUMAI IR PAGRINDINĖS PROBLEMOS.....	30
2.1. Asmenų, turinčių teisę gauti Pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinę pensiją, ratas, teisinio reguliavimo trūkumai.....	36
2.2. Lietuvos Respublikos nukentėjusiųjų asmenų valstybinių pensijų ypatumai.....	40
2.3. Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo sąlyga, apribojimai.....	45
2.4. Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų teisinio reguliavimo ypatumai ir problemos.....	51
2.5. Mokslininkų papildomo pensinio aprūpinimo sistema, pagrindinės problemos ir trūkumai.....	54
3. VALSTYBINIŲ PENSIJŲ IR VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO PENSIJŲ SANTYKIS.....	56
4. VALSTYBINIŲ PENSIJŲ SISTEMOS REFORMA IR PERSPEKTYVOS.....	59
IŠVADOS.....	63
LITERATŪROS SĄRAŠAS	64
SANTRAUKA.....	70
SUMMARY.....	71

IŽANGA

Lietuvos Respublika, atkūrus nepriklausomybę, 1991 metais priėmė naują teisinę bazę visoms gyvenimo sritims teisiškai sureguliuoti. Tai buvo padaryta ir socialinio aprūpinimo srityje. Pagrindinė problema buvo esama pensijų sistema, nes ji didino socialinę įtampą tarp gyventojų. Ši problema greitai nebuvo išspręsta ir dar ne vienerius metus pensinis aprūpinimas buvo reglamentuojamas pagal sovietinę teisę ir tik po trijų nepriklausomybės metų buvo priimta eilė įstatymų svarbių socialinės apsaugos sričiai.

Lietuvių tauta 1992 metais, spalio 25 dieną referendumu priėmė Lietuvos Respublikos Konstituciją¹, siekdama atviros, darnios, teisingos pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės.

Valstybė Konstitucijos² ketvirtame skirsnyje „Tautos ūkis ir laisvė“, 52 straipsnyje Lietuvos tautai garantuoja teisę „...gauti senatvės ir invalidumo pensiją, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais“. Šiame straipsnyje yra nustatyti pensinio aprūpinimo ir socialinės paramos pagrindai.³

Nepriklausoma, demokratinė valstybė turi užtikrinti kiekvienam piliečiui lygias teises, socialines garantijas, nes ji yra pagrindinė institucija, nuo kurios tai priklauso.

Valstybinės pensijos yra socialinės apsaugos sistemos dalis, kaip ir socialinės draudimo ar šalpos pensijos. Šių dienų kontekste yra labai svarbu išsiaiškinti ar šios pensijos nėra tam tikrų privilegijų suteikimas atskiroms žmonių grupėms. Aktualu išsiaiškinti valstybinių pensijų sistemos ypatumus, jos egzistavimo pagrindumą tiek užsitarnavusių tą privilegiją, tiek ne asmenų atžvilgiu. Šia analize galima atskleisti Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų sistemos ypatumus, jos tobulinimo galimybes Lietuvos pensijų sistemos reformos metu.

Tyrimo objektas. Socialinės apsaugos sistemos dalis - Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų sistema, jos vieta socialinės apsaugos sistemoje bei ypatumai. Šių pensijų reguliavimo raidos ypatumai. Valstybinių pensijų ir valstybinių socialinio draudimo pensijų santykis, valstybinių pensijų sistemos reforma ir perspektyvos.

Darbo tikslas. Remiantis Lietuvos Respublikos įstatymais atskleisti Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų sistemos ypatumus. Siekiant šio tikslo keliami tokie pagrindiniai uždaviniai:

1. Atskleisti Lietuvos valstybinių pensijų sistemos sampratą, kūrimą ir pagrindinius bruožus.

¹ Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

² Ibid.

³ Ibid.

2. Išanalizuoti valstybių pensijų sistemos ypatumus, trūkumus ir pagrindines problemas.
3. Nustatyti valstybinių pensijų sistemos reformos ypatumus ir perspektyvas.

Darbo aktualumas. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų sistemos teisinio reglamentavimo analizė. Svarbu nustatyti kokią vietą pensijų sistemoje užima valstybinės pensijos ir ar tai nėra privilegijų suteikimas atskiroms žmonių grupėms. Šios sistemos egzistavimo pagrindumas.

Darbo originalumas. Socialinė apsaugos teisė, kaip atskira teisės šaka, Lietuvoje yra gana jauna. Nuo 2000 metų yra nagrinėjamas valstybinių pensijų sistemos pertvarkymo klausimas. Vyriausybė savo 2001-2004 metų priimtoje programoje numatė atsisakyti nepagrįstų privilegijų ir socialinį teisingumą pažeidžiančių išmokų. Buvo parengta socialinės apsaugos ir darbo ministerijos valstybinių pensijų sistemos pertvarkymo koncepcijos projektas. Rašydama šį darbą neaptikau šia nagrinėjama tema magistrinių darbų, todėl rėmiausi teisinių dokumentų analize, mokslo darbais, knygomis, moksliniais straipsniais. Siekiama išryškinti visos valstybinių pensijų sistemos ypatumus, jos santykį su socialinio draudimo pensijomis. Aktualu išnagrinėti ar valstybinių pensijų sistema nepažeidžia pagrindinių socialinės apsaugos principų.

Darbo tyrimo metodai. Darbe naudojami mokslinių tyrimų metodai:

1. Lyginamuoju metodu valstybinių pensijų sistema lyginama su valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema, iškeliant nagrinėjamos valstybinių pensijų sistemos trūkumus ir ypatumus.
2. Istorinis. Darbe analizuojama valstybinių pensijų sistemos kilmė, istorinė raida bei pokyčiai.
3. Teleologinis metodas padeda atskleisti valstybinės pensijos sistemos sukūrimo tikslus ir skirtumą nuo valstybinio socialinio draudimo sistemos.
4. Apibendrinimo. Darbe apibendrinama naudota literatūra, daromos išvados.
5. Sisteminės analizės metodas pasitelktas siekiant atskleisti socialinės apsaugos principus sistemiškai analizuojant teisės aktus.
6. Teisinių dokumentų analizės. Teismų praktika, teisės aktai darbe naudojami kaip pagrindiniai informacijos šaltiniai, reglamentuojantys valstybinių pensijų sistemos sampratą.

Svarbiausi šaltiniai. Valstybinių pensijų sistemos ypatumai Lietuvoje nėra plačiai išnagrinėti. Analizuojant Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų sistemos ypatumus, vadovaujamosi Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos valstybinių

pensijų įstatymu, Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymu, Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių bei mokslininkų valstybinių pensijų įstatymais, kitais įstatymais ir poįstatyminiais teisės aktais, Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimais. Monografijų, kurios gali būti panaudotos kaip mokslinių žinių šaltinis šia darbo tema nėra, todėl pagrindinė literatūra buvo A. Bitino, R. Lazutkos, V. Petrylaitės ir kt. moksliniai straipsniai, D. Pieters „Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus“, kurie padėjo atskleisti nagrinėjamos darbo temos aktualumą.

1. VALSTYBINIŲ PENSIJŲ SISTEMA LIETUVOJE

1.1. Valstybinių pensijų sistemos samprata, kūrimas ir pagrindiniai bruožai

Kiekvienos valstybės vienas iš pagrindinių tikslų yra socialinės apsaugos sistemos sukūrimas. Lietuvos valstybė šiuo metu yra suinteresuota sumažinti skurdą, palaikyti būtinąjį gyvenimo lygį, užtikrinti darbo sąlygas ir socialinį saugumą. Šie veiksniai nulėmė socialinės apsaugos teisės atsiradimą. Socialinės apsaugos teisės reguliavimo dalykas - tai visuomeninių santykių, susiformuojančių per šalies socialinės apsaugos sistemą paskirstant dalį bendro vidaus produkto, visuma. Šie santykiai atsiranda, pasikeičia ir pasibaigia susiklosčius tam tikroms gyvenimo aplinkybėms, kurios atsiranda be šių santykių dalyvių valios.⁴

Šiuo metu kalbėti apie akivaizdžius laimėjimus socialinėje apsaugoje, kaip prieš keletą metų, negalime, kadangi didėja tokių problemų kaip nedarbas ir skurdas, todėl ribojama galimybė žmogui gyventi visavertį gyvenimą.

Socialinė apsauga - tai priemonių visuma, kurių pagalba padedama žmogui, kuris neteko darbo, tapo nedarbingu, turėjo ypatingų išlaidų, sulaukė senyvo amžiaus, kuriam trūksta lėšų pragyvenimui ir panašiai. Tokiems žmonėms atsiranda socialinė rizika ir būtent jiems reikalinga socialinė apsauga, kad galėtų grįžti į buvusią padėtį.⁵ Išanalizuosime socialinės rizikos sampratą.

Socialinė rizika - tai materialinės padėties pablogėjimo tikimybė dėl darbo pajamų praradimo esant svarbioms ir objektyvioms socialinėms priežastims. Išskirtini pagrindiniai socialinės rizikos požymiai:

1. Ryšys su visuomeniniu darbo organizavimu;
2. Tikimybinis pobūdis, t.y. tik tikimybės egzistavimas, kad atsiras socialinė rizika;
3. Objektyvios atsiradimo sąlygos.⁶

Bet koks socialinės apsaugos poreikio pripažinimas socialinės rizikos veiksniumi priklauso nuo įsitikinimų, visuotinai priimtinių visuomenei. Jie išreiškiami įstatymuose, kurie įtakoja atitinkamų schemų sukūrimą. Tokių schemų tikslas yra padėti žmonėms, kuriems reikalinga socialinė apsauga. Tačiau negali skirtingi socialinės rizikos veiksmų pripažinimo būdai nacionalinėse socialinės apsaugos sistemose būti tapatinami su

⁴ TARTILAS, J. Socialinės saugos pagrindai. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2005, p. 23.

⁵ PIETERS, D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius, 1998, p. 16.

⁶ TARTILAS, J. Socialinės saugos pagrindai. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2005, p. 16.

manipuliacijomis, dėl kurių kartais atsiranda skirtumų vienos ir tos pačios sistemos socialinės apsaugos schemose.⁷

Viena iš tokių socialinės apsaugos schemų yra pensijų schema, kurios susidarymą įtakojo vienas iš socialinės rizikos veiksnių - senatvė. Tai įstatymo nustatyta amžiaus riba, nuo kurios valstybė pripažįsta teisę į poilsį. Senatvės socialinę riziką apibrėžti nėra lengva. Laikoma, kad asmuo, sulaukęs pensinio amžiaus, nebegeba užsidirbti pakankamai lėšų, kad galėtų savimi pasirūpinti. Čia pradeda veikti socialinė apsauga, kuri kompensuoja pajamas tokiems asmenims. Jiems skiriamos pensijos. Tai kas mėnesinė išmoka iš specializuotų fondų, skirtų nedarbingiems asmenims išlaikyti.

Vienas iš pagrindinių socialinės apsaugos uždavinių šiandien yra pensijų sistemos tobulinimas, kadangi Lietuvos Respublikos Konstitucijoje⁸ (toliau - Konstitucija) įtvirtintos socialinės teisės įpareigoja valstybę prisiimti konstitucinius įsipareigojimus socialinėje apsaugos srityje.

Asmens teisė gauti senatvės pensiją ir socialinę paramą yra nustatyta Lietuvos Konstitucijos⁹ 52 straipsnyje. Joje nustatyta teisė gauti senatvės ir invalidumo pensiją, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais. Atkreiptinas dėmesys, kad pati Konstitucija¹⁰ nustato, kad tik įstatymais nustatytos ir kitokios pensijos, jų skyrimo ir mokėjimo sąlygos, dydžiai bei socialinė parama.

Asmens teisė gauti pensiją ar kitokią socialinę paramą yra konstitucinė teisė. Įstatymų leidėjas, priimdamas teisės aktus šioje socialinės apsaugos srityje, turi laikytis Konstitucijos¹¹ normų ir principų. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau Konstitucinis Teismas) 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarime pažymėjo, kad asmens teisė į socialinę paramą ir socialinę apsaugą interpretuotina atsižvelgiant į Konstitucijoje¹² įtvirtintus socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus, konstitucinius asmenų lygiateisiškumo ir proporcingumo principus.¹³ Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad socialinė apsaugos teisė labai svarbi teisinė sritis, kurioje, priimant naujus teisės aktus, turi būti laikomasi pagrindinių konstitucinių principų.

Pensijų sistema yra vienas iš socialinės apsaugos elementų. Lietuvos gyventojų socialinės apsaugos sistemoje pagrindinę vietą užima senatvės pensinis aprūpinimas.

⁷ PIETERS, D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius, 1998, p. 45-48.

⁸ Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

⁹ Ibid.

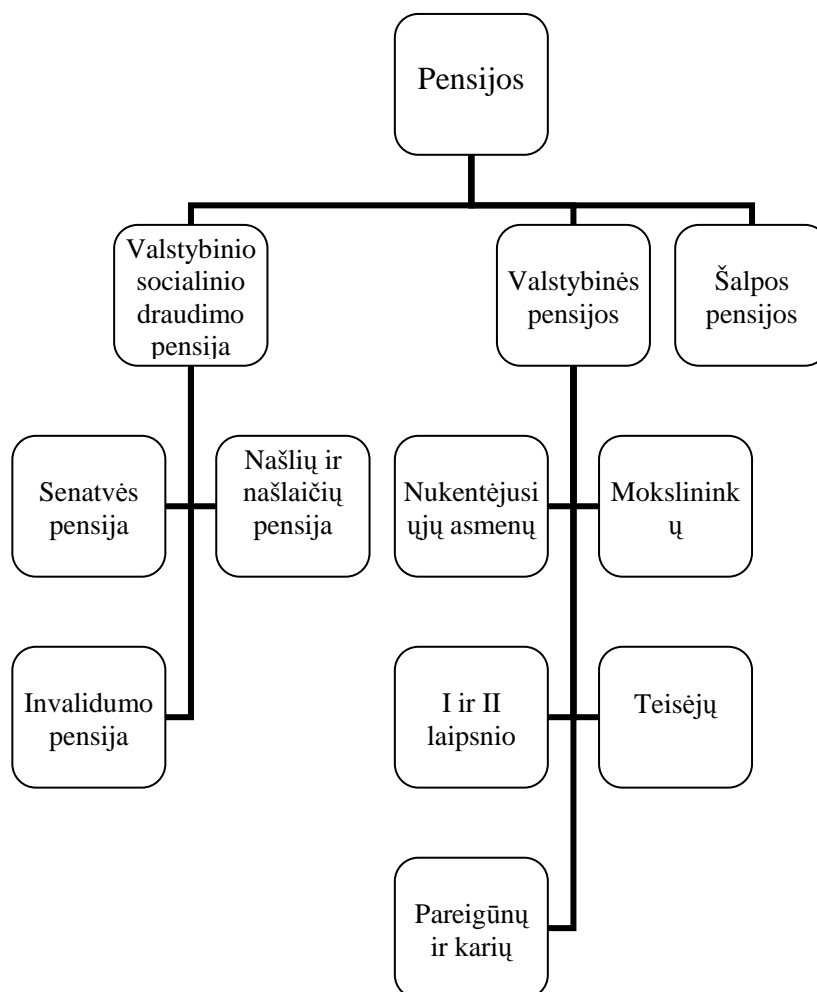
¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

¹³ BITINAS, A. Lietuvos pensijų sistemos modelis ir pensijų garantijų perspektyvos. Jurisprudencija, 2008, Nr. 8 (110), p. 19.

Dabartinę pensijų sistemos schemą sudaro socialinio draudimo pensijos, valstybinės pensijos ir socialinės arba šalpos pensijos. Šių pensijų smulkesnis išskirstymas pavaizduotas pirmame paveikslėlyje.

1 pav.

Valstybinio socialinio draudimo pensijos pagal gaunančių asmenų skaičių sudaro didžiąją dalį pensinės sistemos, o jos mokamos iš valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto. Valstybinės ir šalpos pensijos mokamos iš valstybės biudžeto.

Valstybinio socialinio draudimo pensiją turi teisė gauti nuolatiniai šalies gyventojai, kurie tam tikrą nustatytą įstatymu laiką buvo privalomai draudžiami arba savanoriškai draudėsi valstybiniu socialiniu pensijų draudimu.¹⁴

Šalpos pensijos skiriamos tam sluoksniui gyventojų, kurie pagal įstatymą negali gauti valstybinio socialinio draudimo pensijų, nes turi mažą darbo stažą arba jo neturi visai. Tai tokie gyventojai, kaip vaikai invalidai, turintys sunkią negalią, invalidai, kurie

¹⁴ TARTILAS, J. Socialinės saugos pagrindai. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2005, p. 83.

pripažinti invalidais iki tos dienos, kai jiems sukanka 24 metai, tėvai, globėjai, rūpintojai, kurie slaugė namuose vaikus invalidus¹⁵ ir t.t.

Valstybinių šalpos išmokų įstatymas¹⁶ įtvirtina konstitucines tokių asmenų teises į socialinį aprūpinimą ir socialines garantijas.

Taigi, nuo valstybinio socialinio draudimo atskirtos ir į specialiąją neįmokinę pensijų sistemos dalį pertvarkytos yra valstybinės pensijos. Lentelėje nurodytos valstybinės pensijos yra papildomos. Jų skyrimas nesusietas su privalomuoju socialiniu draudimu, o susietas su tam tikromis profesinėmis ar politinėmis priežastimis. Valstybinių pensijų svarbus požymis, išskiriantis iš kitų pensijų, - jos mokamos iš valstybės biudžeto.

Lietuvos Respublikoje (toliau – Lietuva) yra apie 600 tūkstančių pensininkų. Šeštadalis visų pensininkų gauna ne tik senatvės pensiją, bet ir valstybines pensijas. Lietuvos statistikos departamento duomenimis 2008 metais senatvės pensiją gavo 595 tūkstančiai gyventojų, o valstybines pensijas gavo 113 tūkstančių gyventojų. Nuo 1993 metų senatvės pensiją gaunančių asmenų skaičius sumažėjo 62 tūkstančiais, o valstybinę pensiją gaunančių asmenų per tą patį laikotarpį išaugo nuo 10 500 iki 113 000. Pastebima, kad kasmet valstybines pensijas gaunančių asmenų skaičius didėja.¹⁷

Esama Lietuvos pensinio aprūpinimo sistema formavosi ilgą istorinį laikotarpį veikiami skirtingų socialinių, kultūrinių, politinių ir ekonominių sąlygų. Lietuvos pensijų politikos pradžia siejama su Nepriklausomybės atkūrimu, t.y. 1918 metais. Tarpukario Lietuvos Laikinoji Vyriausybė skubėjo priimti įstatymus dėl apdraudimo nuo ligos, sužeidimo ir senatvės, tačiau tik valstybės tarnautojai ir kariškiai buvo aprūpinti ištarnauto laiko pensijomis. Karių pensijų įstatymas¹⁸ buvo nustatęs, kad karininkai, karo gydytojai, karo valdininkai ar kapelionai ištarnavę 20 metų gaudavo pensijos 50 procentų gauto atlyginimo, o tarkim ištarnavęs 35 metus gaudavo pensijos 75 ir daugiau procentų. Buvo nustatyta, kad karių pensijas ir pašalpas tvarkys specialus fondas prie Krašto apsaugos ministerijos.¹⁹

Atkreiptinas dėmesys, kad ir dabar pareigūnų ir karių valstybinės pensijos taip pat užima valstybinių pensijų sistemoje išskirtinesnę vietą, nes jos mokamos nebūtinai sulaukus pensinio amžiaus, o jų dydis priklauso nuo tarnybos metu gauto atlyginimo.

Respublikos Prezidentui buvo suteikta teisė įstatymu skirti personalines pensijas asmenims už nuopelnus. Jos buvo skiriamos žymiems politikams, menininkams,

¹⁵ TARTILAS, J. Socialinės saugos pagrindai. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2005, p. 141.

¹⁶ Valstybės žinios, 1994, Nr. 96-1873; 2005, Nr. 71-2556.

¹⁷ Vidutinis valstybinio socialinio draudimo mokamų pensijų skaičius 2000-2009 m.[žiūrėta 2010.03.10].
Prieiga per internetą: <http://www.sodra.lt/index.php?cid=283>.

¹⁸ Vyriausybės žinios, 1926, Nr. 213-1412.

¹⁹ Ibid.

dvasininkams, švietimo ir kultūros veikėjams. Šios personalinės pensijos vadinamos „privilegiuotomis“ pensijomis. Skiriamos pensijos dydis svyravo nuo 30 iki 5000 auksinių²⁰. Didžiausia pensija buvo skiriama buvusiems prezidentams, o knygnešiams vos tik 30 litų. Minėtos pensijos, kaip ir visos dabartinės valstybinės pensijos, buvo mokamos iš valstybės išdo. Jau tuomet pasižymėjusiems visuomenės veikėjams buvo galimas pensijų dubliavimas ir tik 1935 metais įstatymu jis panaikintas.

Aukščiausiųjų pareigūnų (politikų) ir mokslininkų pensijos išliko iki šių dienų, tačiau jas nebeskiria Prezidentas. Minėtų pensijų skyrimą ir mokėjimą reglamentuoja teisės aktai. Toks žingsnis sumažino galimybę skirti valstybines pensijas jų nenusipelnusiems asmenims, kas yra teisinga visų kitų gyventojų atžvilgiu.

Anuomet, kaip ir dabar, nebuvo vienbalsiai pritariama „privilegiuotoms“ pensijoms. Jau tada buvo išvelgiama korupcija „privilegiuotų“ pensijų skyrime. Nebuvo aišku kam ir už kokius nuopelnus buvo jos skiriamos. Taip kalbėti buvo pagrindo, kadangi pasižymėjusių visuomenės veikėjų su paskirtomis nemažomis pensijomis per dešimtmetį nuo įstatymo paskelbimo išaugo keturis kartus.²¹

Išanalizavus 1922, 1925, 1926 Laikinosios Vyriausybės žinias, matyti, kad pirmųjų valstybinių pensijų schemų kūrimas Lietuvoje - profesinės pensijos - į atsargą išėjusių, suluošintų ar žuvusių kariškių šeimų aprūpinimas pensijomis. Lietuvoje jau iki Nepriklausomybės praradimo (1940 m.), kuris tęsėsi visą pusamžį, buvo susidariusi pensijų schema, kurioje egzistavo valstybinės pensijos.

Okupuota Lietuva įėjo į Tarybų socialistinių respublikų sąjungos (toliau TSRS) sudėtį, kurioje veikė tik Rusijos įstatymai, taip pat ir socialinės apsaugos srityje.

Sovietinės pensijų sistemos pagrindiniai principai įtvirtinti 1956 m. Pensijų įstatyme. Minėtame įstatyme buvo nustatyta, kad teisę gauti personalinę valstybinę pensiją turėjo asmenys, turintys ypatingų nuopelnų Tarybų valstybei revoliucinės, valstybinės, visuomeninės ir ūkinės veiklos srityje arba didelių nuopelnų kultūros, mokslo ir technikos srityje...²². Taip pat atskirai nustatyta teisė gauti pensijas mokslo darbuotojams. Buvo skiriamos „personalinės“ pensijos Komunistų partijos nomenklatūrai bei kultūriniam elitui.

Atkreiptinas dėmesys, kad būtent šios personalinės pensijos yra mokamos iš mūsų valstybės biudžeto iki šių dienų, kurios indeksuojamos kartu ir tiek pat kaip valstybių pensijų bazė.

²⁰ Vyriausybės žinios, 1921, Nr. 63-567.

²¹ LAZUTKA, R. Pensijų sistemų raida Lietuvoje. Filosofija. Sociologija. 2007. T. 18. Nr.2, p. 70.

²² DAUNORAVIČIUS, V., LALAITĖ, S. , Pensijos ir pašalpos. Oficialios medžiagos rinkinys. Antrasis leidimas. Vilnius. Mintis. 1982.

Atkūrus Nepriklausomybę Lietuvoje, sovietų pensijų sistema buvo pilnai subrendusi ir mūsų paveldėta. Sovietinėje pensijų sistemoje egzistavusios ir vadinamos „personalinės“ pensijos, šiuo metu yra mūsų pensijų sistemoje ir įeina į valstybinių pensijų sudėtį.

Sovietinės pensijų sistemos modelio pilnai atsisakyta Lietuvoje tik 1995 metais, nors reforma socialinio draudimo pensijų sistemos prasidėjo net 1990 metais.

1994 metų gruodžio 22 d. priimtas Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų įstatymas²³ (toliau Valstybinių pensijų įstatymas), kuriuo įteisintas valstybinių pensijų atskyrimas nuo socialinio draudimo pensijų, nustatytas šių pensijų mokėjimas iš valstybės biudžeto. Šiuo įstatymu įteisinta valstybinių pensijų sistema, kurią sudarė jau anksčiau buvusios pareigūnų ir karių, pirmojo ir antrojo laipsnio (toliau I ir II laipsnio), nukentėjusių asmenų, Prezidento bei naujai nustatytos mokslininkų valstybinės pensijos.

Okupacijos metu Lietuva pergyveno tokius įvykius, kaip Antrąjį pasaulinį karą, Černobylio atominės elektrinės avariją, 1991 metų sausio 11–13 dienomis Rusijos vykdytą agresiją prieš Lietuvą, karo įvykius Afganistane ir t.t. Šių įvykių metu nukentėjo daug žmonių ir Lietuvos valstybė išsipareigojo jiems mokėti nukentėjusiųjų asmenų valstybines pensijas, kas žymiai praplėtė asmenų, gaunančių valstybines pensijas, ratą.

1995 m. priimti dar keli pensijų įstatymai, kurie iš esmės tęsė meritokratinį principu grindžiamą pensijų tradiciją su papildomomis privilegijomis atskiroms profesinėms grupėms ir valstybei nusipelnusiais pripažintiems asmenimis²⁴. Buvo nustatyta, kad visos valstybinės pensijos mokamos kartu su socialinio draudimo pensijomis. Socialinio draudimo našlių pensijos buvo mokamos kartu su senatvės ar invalidumo pensijomis. Taip, buvo mokamos po dvi, o gal net po tris pensijas vienam žmogui. Tokia pensijų sistema neatrodė teisinga, nes atsirado „privilegiuotųjų“ grupės.

Keitėsi ir valstybinių pensijų dydžio nustatymo tvarka. Iki 1998 metų, nustatant valstybinės pensijos dydį, buvo naudojamas valstybinio socialinio draudimo bazinės pensijos dydis. Valstybinės pensijos dydžiui nustatyti įvesta valstybinių pensijų bazė, kuri tik iš pradžių buvo lygi valstybinio socialinio draudimo bazinės pensijos dydžiui, vėliau kito.

Vienas valstybinių pensijų sistemos ypatumų - jos pokyčiai. Atkreiptinas dėmesys, kad valstybinių pensijų sistemos schemoje nebeliko Prezidento valstybinės pensijos. Ji užėmė vietą valstybinių pensijų sistemoje iki 2007 metų. 2007 m. sausio 1 d. įsigaliojės

²³ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

²⁴ LAZUTKA, R., Pensijų sistemų raida Lietuvoje. Filosofija. Sociologija. 2007. T. 18. Nr. 2, p. 79.

Lietuvos Respublikos Prezidento rentos įstatymas²⁵ panaikino Prezidento valstybinės pensijos egzistavimą. Lietuvos Respublikos Prezidentui, kaip ir Lietuvos Nepriklausomybės akto signatarams, bus mokama Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinė renta. Jos skyrimą ir mokėjimą reglamentuoja Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymas.²⁶

Socialinio draudimo pensijų sistemos reformos metu praplėstas ratas asmenų, galinčių gauti valstybinę pensiją. Buvo įtrauktos naujos asmenų grupės, t.y. teisėjų, turinčios teisę gauti valstybinę pensiją. Šiuo metu valstybinę pensiją turi teisę gauti daugiau kaip 113 000 gyventojų. 95 procentus visų valstybinių pensijų scheme sudaro nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos. Visų rūšių valstybinės pensijos gavėjų skaičius kiekvienais metais sparčiai auga, per 2000 - 2008 metus jis padidėjo 10 procentų. Išaugęs valstybinių pensijų gavėjų skaičius, padidino valstybės biudžeto išlaidas.²⁷

Išanalizavus visą Lietuvos pensinės sistemos kūrimąsi, pastebimi pagrindiniai valstybinių pensijų sistemos bruožai:

1) įteisintos valstybinės pensijos su papildomomis privilegijomis atskiroms profesinėms grupėms ir valstybei nusipelnusiais pripažintiems asmenims;

2) pareigūnų ir karių valstybinės pensijos nuo 1918 metų iki šių dienų užima išskirtinę vietą valstybinių pensijų sistemoje;

3) „personalinių“ pensijų paveldas iš Sovietinės Lietuvos laikų ir jų egzistavimas šių dienų kontekste;

4) priimtas Valstybinių pensijų įstatymas²⁸, atskiriantis valstybines pensijas nuo socialinio draudimo pensijų, įteisinęs šių pensijų mokėjimą iš valstybės biudžeto.

5) pakeista valstybinių pensijų dydžio nustatymo tvarka, įvedant valstybinių pensijų bazę;

6) valstybinių pensijų sistema, praplėtusi asmenų, gaunančių šias pensijas, ratą, reikalauja daugiau lėšų iš valstybės biudžeto, didindama jos išlaidas.

Taigi, panašaus tipo pensijų, kaip Lietuvoje, nėra Europos Sąjungoje. Negalima socialinės apsaugos teisėje naudoti kitų valstybių socialinės apsaugos modelių, nes visos jos skiriasi savo politine santvarka, ekonomine situacija. Visos valstybės skiriasi savo pramonės išsivystymo laipsniu, gamtiniais išteklių ir t.t., todėl kas tinka vienai - kitai visai gali netikti. Dauguma valstybių nėra patyrusios represijų, trėmimų, todėl joms gal visai nesuprantamas Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų skyrimas nukentėjusiems

²⁵ Valstybės žinios, 2006, Nr. 141-5404.

²⁶ Ibid.

²⁷ KUČINSKAITĖ, J., Lietuva moka valstybines pensijas ir kagėbistams. „Veidas“. 2009. Nr. 21.[žiūrėta 2009.11.19]. Prieiga per internetą: <http://archyvas.veidas.lt/lt/leidinys.full/4a163c0feca02>.

²⁸ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

asmenims ar I arba II laipsnio pensijų skyrimą asmenims, aktyviai dalyvavusiems atkuriant Lietuvos nepriklausomybę.²⁹

Esamos valstybinių pensijų sistemos susidarymą įtakojo ir vykdoma Lietuvos socialinės apsaugos reforma, kuri atskyrė valstybinių pensijų sistemą nuo valstybinių socialinio draudimo pensijų sistemos. Valstybinių socialinio draudimo pensijų sistema tapo savarankiška finansine sistema, nebepriklausoma nuo valstybės biudžeto. Priimta eilė įstatymų, kurie reglamentavo valstybinių pensijų sistemą. Ši reforma išeliminavo iš valstybinių pensijų sistemos Prezidento valstybinę pensiją, tačiau ją papildė teisėjų valstybinėmis pensijomis.

Taigi, esamos valstybinių pensijų sistemos susidarymą įtakojo ir sovietinės socialinio draudimo sistemos paveldėjimas, kuris 50 metų veikė okupuotoje Lietuvoje. Tai patvirtina išlikusios pareigūnų ir karių „privilegijos“, personalinės valstybinės pensijos asmenims, turintiems ypatingų nuopelnų valstybei valstybinės, visuomeninės ir ūkinės veiklos srityje arba didelių nuopelnų kultūros, mokslo ir technikos srityje...³⁰. Šiuo metu Lietuvoje gyvena žmonės, kurie teisę į pensiją įgijo esant Sovietinei pensijų sistemai, iki nepriklausomybės atkūrimo, todėl iki šių dienų vis dar egzistuoja „personalinės“ pensijos.

²⁹ TARTILAS, J. Socialinės saugos pagrindai. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2005, 112 p.

³⁰ DAUNORAVIČIUS, V., LALAITĖ, S. , Pensijos ir pašalpos. Oficialios medžiagos rinkinys. Antrasis leidimas. Vilnius. Mintis. 1982.

1.2 Lietuvos Respublikos įstatymai reglamentuojantys valstybinių pensijų skyrimą

Visose šalyse, taip pat ir Lietuvoje, įstatymų leidžiamoji valdžia vaidina pagrindinį vaidmenį formuojant socialinę apsaugos sistemą. Įstatymų leidybą kontroliuoja vykdomoji valdžia (Lietuvos Respublikos Seimas), valstybės vadovas (Lietuvos Respublikos Prezidentas), Lietuvos Respublikos vyriausybė, ministrai ir t.t. Jiems suteikti platūs įgaliojimai priimant teisės aktus, kurie reguliuoja įvairias gyvenimo sritis, daro didžiulę įtaką visų piliečių kasdieniniam gyvenimui. Šiandien pastebime, kad priimti sprendimai socialinės apsaugos srityje ne visada atitinka Lietuvos gyventojų poreikius.

Socialinės apsaugos sistemą įtakoja depolitizavimas, nors šią sistemą turėtų įtakoti objektyvūs poreikiai, nauji socialinės rizikos požymiai. Savarankiškos socialinės apsaugos sistemos kitimui didelę įtaką padarė politinės jėgos, t.y. atskiros valdančiosios partijos ir tam tikrų profesijų atstovai. Lobistinės veiklos tiek teismuose, tiek kitose valdžios institucijose, priimant ir keičiant norminius aktus šioje srityje, neturėtų būti, kadangi šie norminiai aktai yra itin svarbūs visuomenei, ypač labiausiai pažeidžiamam jos sluoksniui. Todėl, nustatant reikšmingus pagyvenusių žmonių poreikius, turėtų būti taikomi ne subjektyvūs politiniai, lobistiniai, bet objektyvūs matematiniai poveikio įstatymams metodai.³¹

Lietuvos Respublikos Konstitucija³² yra pagrindinis socialinės apsaugos teisės šaltinis. 1992 metų Lietuvos Respublikos Konstitucijos³³ (toliau Konstitucija) ketvirtame skirsnyje “Tautos ūkis ir laisvė”, 52 straipsnyje Lietuvos tautai garantuojama teisė gauti senatvės ir invalidumo pensiją, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais.³⁴ Joje yra nustatytos bendriausios socialinės apsaugos nuostatos, bendrieji principai, o toliau detalizuojama kituose teisės aktuose, kuriuose nustatoma kam, kokio dydžio, kokiomis sąlygomis skiriamos ir mokamos pensijos ir socialinė parama.

Konstitucijoje³⁵ nėra išvardintos valstybinės pensijos. Šių pensijų rūšis nustato Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas,³⁶ kuris buvo priimtas tik 1994 m.

³¹ MACULEVIČ, J. Socialinės apsaugos teisės reformos keliai ir klystkeliai amžių sandūroje. Darbo ir socialės apsaugos teisė XXI amžiuje: iššūkiai ir perspektyvos, Vilnius: TIC, 2007, p. 579.

³² Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

³⁶ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

gruodžio 22 dieną. Iki šio įstatymo priėmimo, 1990 metais prasidėjus socialinės apsaugos reformai, buvo priimtas Valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas.³⁷ Jis nubrėžė socialinės apsaugos ribas, numatė socialinės apsaugos sistemos struktūrą, kuri yra visuomenės socialinio aprūpinimo pagrindas. Šiame įstatyme buvo nustatytos profesinės pensijos. Minėto įstatymo 7 straipsnyje nustatyta, kad socialinis aprūpinimas iš valstybės lėšų nustatomas vykdant demografinę, gynybinę, ekologinę ir kitokią politiką būtina garantuoti arba pagerinti kai kurių gyventojų grupių aprūpinimą.³⁸ Viena iš tokių grupių buvo kariškiai ir jiems prilyginti asmenys, karo ir karinės tarnybos invalidai, bei jų šeimos nariai.

Valstybinių pensijų įstatymas³⁹ nustatė valstybinių pensijų rūšis, kurios mokamos iš valstybės biudžeto: Respublikos Prezidento, Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių, pareigūnų ir karių, nukentėjusių asmenų, teisėjų ir mokslininkų valstybines pensijas (toliau pareigūnų ir karių, nukentėjusių asmenų, teisėjų ir mokslininkų valstybinės pensijos). I ir II laipsnių, nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos skiriamos pagal Valstybinių pensijų įstatymą⁴⁰, o pareigūnų ir karių, teisėjų, mokslininkų valstybinės pensijos skiriamos pagal specialius įstatymus. Įdomiausia tai, kad Prezidento valstybinės pensijos skyrimą ir mokėjimą ilgą laiką reglamentavo Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. vasario 19 d. nutarimas Nr. 203 „Dėl Respublikos Prezidento valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“⁴¹, o ne įstatymas.

Valstybinės pensijos skiriamos tam tikrų asmenų grupėms, kurios atitinka įstatymuose nustatytus kriterijus, t.y. už atitinkamą tarnybą, darbą, ypatingus nuopelnus Lietuvai. Visi asmenys, gaunantys valstybines pensijas, laikomi „privilegiuotaisiais“, nes visos valstybinės pensijos yra specialios išmokos, kurių neįtakoja gaunamos socialinio draudimo išmokos. Šiuo klausimu yra pasisakęs ir Konstitucinis Teismas savo 2007 m. spalio 22 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2002 m. liepos 2 d., 2004 m. lapkričio 4 d., 2005 m. gegužės 19 d., 2006 m. birželio 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“⁴². Šiame nutarime buvo konstatuota, jog skiriant valstybines pensijas privalu paisyti konstitucinio socialinės

³⁷ Valstybės žinios, 1990, Nr. 32-761.

³⁸ Ibid.

³⁹ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Valstybės žinios, 1998, Nr. 19-479.

⁴² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2002 m. liepos 2 d., 2004 m. lapkričio 4 d., 2005 m. gegužės 19 d., 2006 m. birželio 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios. 2007. Nr. 110-4511.

darnos imperatyvo teisingumo, protingumo bei proporcingumo principų, kad valstybinės pensijos skyrimas ir mokėjimas neturi tapti privilegija.⁴³

Mokslininkų valstybinės pensijos buvo nustatytos laikinai pagal Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinąjį įstatymą⁴⁴, kuris buvo priimtas 1994 m. gruodžio 22 d. ir pradėjo galioti nuo 1995 m. sausio 1 d. Šiuo metu nėra sudaryta mokslininkų pensinio draudimo sistema ir valstybinių pensijų skyrimo tvarka. Šiuo įstatymu nustatytos išskirtinės socialinės apsaugos garantijos Lietuvos mokslininkams.

Mokslininkų valstybinių pensijų laikinojo įstatymo⁴⁵ preambulėje nurodyta, jog Lietuvos Respublikos Seimas šiuo įstatymu garantuoja mokslininkų kvalifikaciją atitinkančias pensijas iki kol bus sukurta atskira mokslininkų pensinio draudimo sistema. Taip pat, kad išpareigoja valstybės lėšomis paremti sulaukusius senatvės mokslininkus.⁴⁶

Atkreiptinas dėmesys, kad iki šio Mokslininkų valstybinių pensijų laikinojo įstatymo⁴⁷ priėmimo, mokslininkams buvo mokamos rentos pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. sausio 27 d. nutarimą Nr. 52 „Dėl profesorių ir docentų rentos“.⁴⁸

Lietuvės Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas⁴⁹ reglamentuoja vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimą ir mokėjimą. Minėto įstatymo nuostatos keistos ne vieną kartą dėl šios asmenų grupės specifiškumo. Pasikeitė ir įstatymo pavadinimas. Iki 2007 m. sausio 19 d. minėtas įstatymas buvo „vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas“ pavadinimu. Jau pačiame įstatymo pavadinime atsispindėjo asmenų kategorijos, kurioms buvo skiriamos ir mokamos valstybinės pensijos. Plečiantis šiai asmenų grupei, buvo nuspręsta supaprastinti pavadinimą.

Pareigūnų ir karių, išėjusių iš tarnybos, valstybinių pensijų reglamentavimo išskirtinis bruožas - šios pensijos skiriamos ir mokamos nesulaukus valstybinio socialinio pensijų draudimo įstatyme⁵⁰ nustatyto pensinio amžiaus, turi būti išstarnavęs 20 ir daugiau metų. Tai pagrindinis akcentas, išskiriantis šias pensijas nuo kitų valstybinių pensijų. Šiuo atveju yra vertinamos šių asmenų ypatingos darbo sąlygos.

⁴³ Cit op. 37.

⁴⁴ Valstybės žinios, 1995, Nr. 1-4.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Valstybės žinios, 1992, Nr. 9-230.

⁴⁹ Valstybės žinios, 1994, Nr. 99-1958; 2005, Nr. 71-2558.

⁵⁰ Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr. 71-2555.

1993 m. sausio 26 d. priimtas Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymas⁵¹. Vadovaujantis šiuo įstatymu, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymu⁵² bei Respublikos Prezidento valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo nuostatais⁵³, buvo skiriama ir mokama Respublikos Prezidento valstybinė pensija. Atkreiptinas dėmesys, kad šiuo metu šis įstatymas yra nebegaliojantis. 2006 m. gruodžio 12 d. priimtas naujas įstatymas, kuris įsigaliojo nuo 2007 m. sausio 1 d., t.y. Lietuvos Respublikos Prezidento rentos įstatymas.⁵⁴ Nuo minėto įstatymo priėmimo dienos, Respublikos Prezidento valstybinė pensija išeliminuoata ir iš Valstybinių pensijų įstatymo⁵⁵, todėl Prezidento valstybinės rentos vieta valstybinių pensijų sistemoje liko nebeaiški.

Nepriklausomybės akto signataro rentą, jos skyrimo ir mokėjimo tvarką nereglamentuoja socialinės apsaugos teisės aktai, vadinasi Lietuvos Respublikos Prezidento rentą taip pat. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso⁵⁶, XXVI skyriaus 6.439 straipsnis rentą apibrėžia taip: renta - tai sutartis, pagal kurią viena šalis - rentos mokėtojas (skolininkas) įsipareigoja neatlygintinai arba manais už kapitalo perdavimą jam nuosavybės teise periodiškai mokėti kitai šaliai - rentos gavėjui sutartyje numatytą pinigų sumą (rentą) arba kitaip išlaikyti rentos gavėją.⁵⁷ Tame pačiame straipsnyje nustatyta, kad pareiga mokėti rentą nustatyta ir įstatymu. Vadinasi rentų mokėjimą reglamentuoja Lietuvos Respublikos civilinio kodekso⁵⁸ XXVI skyriaus "Renta" normos.

Lietuvos Respublikos prezidento rentos įstatymas⁵⁹ reglamentuoja minėtos rentos, Respublikos Prezidento našlių ir našlaičių rentos skyrimo ir mokėjimo sąlygas bei tvarką, taip pat šių rentų dydžius. Ši renta mokama iki gyvos galvos. Išanalizavus dabartinį įstatymą ir palyginus su ankstesniu, pastebimi nedideli papildymai, bet nepasikeitė nei dydis, nei skyrimo ar mokėjimo tvarka.

Lietuvos Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad esminės pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygos, jų dydis turi būti reglamentuoti tik įstatymais. Tai ir galėjo būti priimtas specialus įstatymas, kaip teisėjų ar pareigūnų ir karių, kuris reglamentuotų Prezidento, kurio įgaliojimai nutrūko Konstitucijos⁶⁰ 88 straipsnio 1, 2, 3 ir 6 punktuose nustatytais pagrindais, socialines garantijas. Socialinės apsaugos teisės normos turėtų reguliuoti visas valstybinės pensijas, mokamas iš valstybės biudžeto.

⁵¹ Valstybės žinios, 2006, Nr. 141-5404.

⁵² Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

⁵³ Valstybės žinios, 1998, Nr. 19-479.

⁵⁴ Valstybės žinios, 2006, Nr. 141-5404.

⁵⁵ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

⁵⁶ Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Valstybės žinios, 2006, Nr. 141-5404.

⁶⁰ Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

Lieka neaiškios prielaidos tokio mūsų Seimo padaryto žingsnio įstatymų leidyboje. Nepriklausomybės akto signatarų ir prezidento rentos nepriskiriamos prie valstybinių pensijų ir neregamentuojamos pagal Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymą⁶¹.

2007 metais taip pat buvo bandoma pateikti nagrinėti Seimui Nepriklausomybės akto signatarų ir Seimo narių statuso įstatymo pataisas, kurios numatytų Seimo narių, neišrinktų kitai kadencijai, teisę gauti valstybinę rentą. Jų dydis priklausytų nuo Parlamente išdirbtų kadencijų skaičiaus. Pataisos nebuvo nagrinėtos, bet kai kurių politikų pasisakymai, kad Lietuvoje tam dar ne laikas, leidžia daryti išvadas, jog tai bus bandoma padaryti ateityje.

Vėliausia priimtas Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas⁶² (toliau Teisėjų valstybinių pensijų įstatymas), t.y. 2002 metais liepos 2 d., nors jau iki šio įstatymo priėmimo buvo kalbama apie valstybines pensijas gaunančių asmenų rato mažinimą. Teisėjų valstybines pensijas reglamentuoja minėtas įstatymas ir Valstybinių pensijų įstatymas.⁶³

Valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų skyrimas, mokėjimas ir dydžio paskaičiavimas yra griežtai reglamentuotas visų asmenų atžvilgiu, tačiau įstatymų leidėjas valstybines pensijas reglamentuoja atskirais įstatymais, kurie nustato skirtingą valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo tvarką, pensijų dydį.

Taigi, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, vykdoma įstatymų leidėjo politika praplėte valstybinių pensijų gavėjų skaičių, kas padidino valstybės biudžeto išlaidas. Įstatymų leidėjas turi numatyti galimybę iš naujo peržvelgti valstybinių pensijų sistemą, kad būtų atsisakyta nepagrįstų privilegijų, kurios skaido visuomenę ir leidžia suabejoti konstituciniais socialinės darnos imperatyvo, teisingumo, protingumo bei proporcingumo principais.

Daug atskirų įstatymų reglamentuoja valstybinių pensijų skyrimą. Kiekvienas jų reglamentuoja atskiros asmenų grupės teisę gauti valstybinę pensiją. Valstybinių socialinio draudimo pensijų sistemoje visų pensijų skirimą ir mokėjimą reglamentuoja vienintelis įstatymas, t.y. Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymu.⁶⁴

Reikėtų įvertinti galimybę kai kurias valstybines pensijas transformuoti į kompensacinę sistemą arba integruoti į šalpos pensijų sistemą, tačiau, pertvarkant visą

⁶¹ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

⁶² Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3088.

⁶³ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

⁶⁴ Ibid.

valstybinių pensijų sistemą, turi būti paisoma Konstitucijos⁶⁵. Ji tiesiogiai nustato senatvės ir invalidumo pensijas, todėl jos privalo būti laidojamos. Konstitucinis Teismas yra priėmęs nutarimą šiuo klausimu, kuriame pažymėjo, jog įstatymu nustatyta pensinio aprūpinimo sistema yra pertvarkoma, nepažeidžiant konstitucinių teisėtų lūkesčių apsaugos, priimant įstatymus. Įstatymų leidėjas, panaikinant Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai nenurodytas pensijas arba iš esmės pakeičiant šių pensijų teisinį reguliavimą, privalėtų nustatyti teisingą susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama. Įstatymų leidėjas privalo numatyti pakankamą pereinamąjį laikotarpį, per kurį asmenys, dirbantys tam tikrą darbą ar atliekantys tam tikrą tarnybą, suteikiančią teisę į tam tikrą pensiją pagal ankstesnį reguliavimą, galėtų pasirengti tokiems pasikeitimams.⁶⁶ Toks Konstitucinio Teismo išaiškinimas suteikia įstatymų leidėjui galimybę keisti valstybinių pensijų sistemą iš esmės, nepažeidžiant Konstitucijos.⁶⁷ Socialinės apsaugos teisė reguliuoja sudėtingus visuomeninius santykius, todėl įstatymų leidėjas privalo numatyti pereinamąjį laikotarpį valstybinių pensijų sistemos pokyčiams įgyvendinti.

⁶⁵ Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimo departamentų, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnio 2 dalies (2000 m. liepos 13 d., 2005 m. gegužės 19 d. redakcijos), 11 straipsnio 5 dalies (2005 m. gruodžio 21 d. redakcija), 11 straipsnio 3 dalies (2005 m. gegužės 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 12 dalies (2007 m. sausio 17 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2008, Nr. 150-6106.

⁶⁷ Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

1.3 Valstybinių pensijų rūšys ir nustatymo pagrindai

Lietuvos Respublikos Konstitucija⁶⁸ numato teisę gauti senatvės pensiją, tačiau nereglementuoja pensijų rūšis, jų skyrimo ir mokėjimo pagrindų. Ji palieka šią prerogatyvą įstatymų leidėjui, t.y. priimti teisės aktus, kuriuose nustatyta pensijų rūšis, jų dydį, kokiomis sąlygomis jos skiriamos ir mokamos. Įstatymų leidėjas nustato pensijų rūšis, o taip pat ir užtikrina, kad pakaktų lėšų valstybės biudžete šių pensijų išmokėjimui.

Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema apima didžiausią dalį Lietuvos gyventojų. Šiuo metu Lietuvoje šis skaičius siekia apie 600 000 gyventojų⁶⁹. Ji nėra susijusi su jokiais išskirtinėmis privilegijomis ir teisėmis atskiroms socialinėms grupėms bei tam tikrų profesijų atstovams. Teisę gauti valstybinio socialinio draudimo pensiją turi nuolatiniai Lietuvos Respublikos gyventojai, kurie Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatytą laiką buvo privalomai draudžiami arba patys draudėsi valstybiniu socialiniu pensijų draudimu.⁷⁰

Nuo valstybinio socialinio draudimo atskirtos ir į specialiąją neįmokinę pensijų sistemos dalį pertvarkytos pensijos, kurių skyrimas susietas su tam tikromis profesinėmis ar politinėmis priežastimis - tai papildomos valstybinės pensijos, kurios mokamos iš valstybės biudžeto. Valstybinės pensijos yra sudėtinė Lietuvos Respublikos piliečių pensinio aprūpinimo dalis. Jos skiriamos už nuopelnus įtvirtinant valstybingumą, nepriklausomybę, demokratiją, mokslo, meno, literatūros, sporto plėtojimą, įtvirtinant teisės principus ir apsaugant juos.⁷¹ Šias pensijas gauna daugiau kaip 113 000 gyventojų⁷².

Daug kritikos susilaukė valstybinių pensijų įstatymai. Panašaus tipo pensijų nėra ir Europos Sąjungoje. Kai kurie priekaištai teisingi, tačiau atmesti visas valstybines pensijas būtų neteisinga. Negalima socialinės apsaugos teisėje naudoti kitų valstybių socialinės apsaugos modelių, nes visos jos skiriasi savo politine santvarka, ekonomine situacija. Valstybės skiriasi savo pramonės išsivystymo laipsniu, gamtiniais išteklių ir t.t., todėl kas tinka vienai - kitai visai gali netikti. Dauguma valstybių nėra patyrę represijų, trėmimų, todėl joms bus visai nesuprantamas mūsų, Lietuvos Respublikos, valstybinių

⁶⁸ Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

⁶⁹ Vidutinis valstybinio socialinio draudimo mokamų pensijų skaičius 2000-2009 m.[žiūrėta 2010.03.10]. Prieiga per internetą: <http://www.sodra.lt/index.php?cid=283>.

⁷⁰ Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr. 71-2555.

⁷¹ TARTILAS, J. Valstybinės pensijos, jų socialinis vertinimas ir perspektyva. Socialinis darbas, 2004, Nr. 3(1), p. 31.

⁷² KUČINSKAITĖ, J., Lietuva moka valstybines pensijas ir kagėbistams. "Veidas". 2009. Nr. 21.[žiūrėta 2009.11.19]. Prieiga per internetą: <http://archyvas.veidas.lt/lt/leidinys.full/4a163c0feca02>.

pensijų skyrimas nukentėjusiems asmenims ar I arba II laipsnio pensijų skyrimą asmenims, aktyviai dalyvavusiems atkuriant Lietuvos nepriklausomybę.⁷³

Lietuvos Respublikoje valstybinių pensijų rūšys (toliau valstybinės pensijos) nustatytos Valstybinių pensijų įstatymo⁷⁴ 1 straipsnyje:

- 1) Pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės pensijos;
- 2) Nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos;
- 3) Pareigūnų ir karių valstybinės pensijos;
- 4) Mokslininkų valstybinės pensijos;
- 5) Teisėjų valstybinės pensijos.

Atkreiptinas dėmesys, kad įstatymų leidėjas dabar nustato tokias valstybinių pensijų rūšis, tačiau, nepažeidžiant konstitucinių apsaugos ir teisinio tikrumo principų, ši valstybinių pensijų sąrašą galima keisti. Konstitucinis Teismas savo 2008 metų gruodžio 24 d. nutarime konstatavo, jog įstatymų leidėjui kyla tam tikri reikalavimai, kurių nepaisymas gali lemti, kad atitinkamas teisinis reguliavimas bus pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai,⁷⁵ todėl įstatymų leidėjas turi garantuoti Konstitucijoje⁷⁶ nustatytas senatvės pensijas, kadangi jos yra *expressis verbis* nurodytos pensijų rūšys.

Valstybinių pensijų įstatyme⁷⁷ nustatyta, kad vienos valstybinės pensijos skiriamos ir mokamos už ypatingus nuopelnus Lietuvai (pvz., I ir II laipsnių valstybinės pensijos), kitų valstybinių pensijų skyrimas ir mokėjimas yra siejamas su atitinkama tarnyba (pvz., tarnyba vidaus reikalų, prokuratūros sistemose ir kt.) arba darbu (pvz., moksliniu darbu), dar kitos valstybinės pensijos yra kompensacinio pobūdžio ir mokamos asmenims, kurie yra pripažįstami nukentėjusiais asmenimis (pvz., asmenims, tapusiems invalidais dėl 1991 m. sausio 11–13 d. vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių, pasipriešinimo 1940–1990 m. okupacijoms (rezistencijos) dalyviams ir t. t.).⁷⁸

⁷³ Ibid, p. 112.

⁷⁴ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

⁷⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, kalėjimo departamentų, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnio 2 dalies (2000 m. liepos 13 d., 2005 m. gegužės 19 d. redakcijos), 11 straipsnio 5 dalies (2005 m. gruodžio 21 d. redakcija), 11 straipsnio 3 dalies (2005 m. gegužės 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 12 dalies (2007 m. sausio 17 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2008, Nr. 150-6106.

⁷⁶ Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

⁷⁷ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

⁷⁸ Valstybės žinios, 1994, Nr. 99-1958; 2005, Nr. 71-2558.

Visais laikais valstybinės pensijos buvo laikomos privilegijuotomis. Šių dienų kontekste jos susilaukia ypač didelės kritikos. Su kai kuriais priekaištais reikia sutikti, tačiau atmesti visų valstybinių pensijų modelius būtų neteisinga.⁷⁹

I ir II laipsnių valstybinių pensijų rūšis, jų skyrimo ir mokėjimo teisinį reguliavimą nustato Valstybinių pensijų įstatymas⁸⁰ ir Vyriausybės patvirtinti Lietuvos Respublikos I ir II laipsnių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatai.⁸¹

Valstybinių pensijų įstatyme⁸² nustatyta, kad gauti I ir II laipsnių valstybinę pensiją turi Lietuvos Respublikos piliečiai (toliau Lietuvos piliečiai), kurie yra ypač nusipelnę Lietuvai kurdami bei plėtodami jos valstybingumą, ūkį, kultūrą, mokslą, meną ir sportą, gindami valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą ir konstitucinę santvarką, labiausiai pasižymėję neginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyviai-laisvės kovų dalyviai, aukščiausieji valstybės pareigūnai⁸³, t.y. Lietuvos piliečiai buvę ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyviais - kariais savanoriais, olimpinių žaidynių čempionais (aukso medalio laimėtojai), olimpinių žaidynių prizininkais (sidabro, bronzos medalių laimėtojai), motinos pagimdžiusios ar įvaikinusios 8 ir išauginusios septynis ir daugiau vaikų ir t.t.

Taigi, turinčių teisę gauti I ir II laipsnių valstybinių pensijų subjektų ratas gana platus. Jie yra ypatingai nusipelnę valstybei, tačiau jokių teisės aktų nėra tam, kad būtų apibrėžti ypatingų nuopelnų įvertinimo kriterijai. Todėl šių pensijų skyrimas gali iškreipti socialinio draudimo principus.

Šių pensijų skyrimo ir mokėjimo pagrindas - Lietuvos Respublikos pilietybės turėjimas. Daugiau reikalavimų nėra, vadinasi, šios valstybinės pensijos mokamos ir Lietuvos piliečiams, išvykusiems nuolat gyventi į kitą valstybę. Pilietybės principas taikomas ir skiriant šios rūšies valstybines našlių ir našlaičių pensijas.

Skiriamų pensijų skaičius per metus yra ribojamas. Nustatyta, kad negalima skirti daugiau kaip 15 I laipsnio valstybinių pensijų ir 45 II laipsnio valstybines pensijas per kalendorinius metus. Išimtis yra ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyvių valstybinės pensijos, garbės donorų, motinų pagimdžiusių ar įvaikinusių 8 ir išauginusių septynis ir daugiau vaikų, olimpinių čempionų valstybinės pensijos, kadangi jų skaičius neribojamas.

⁷⁹ TARTILAS, J. Valstybinės pensijos, jų socialinis vertinimas ir perspektyva. Socialinis darbas, 2004, Nr. 3(1), p. 32.

⁸⁰ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

⁸¹ Valstybės žinios, 2007, Nr. 33-1198.

⁸² Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

⁸³ Ibid.

I ir II laipsnių valstybinės pensijos išsiskiria iš kitų valstybinių pensijų grupės tuo, kad minėtas pensijas skiria skirtingi subjektai, t.y. I laipsnio - Vyriausybė pagal I ir II laipsnių valstybinių pensijų skyrimo komisijos teikimą, o II laipsnio - I ir II laipsnių valstybinių pensijų skyrimo komisija.⁸⁴

Labai įdomus faktas, įrodantis, jog valstybinių pensijų sistemos kūrimą įtakojo paveldėta sovietinė pensijų sistema, yra paskirtų Lietuvos Respublikos personalinių, respublikinių ir vietinės reikšmės personalinių pensijų egzistavimas. Mirus šiam asmeniui, personalinė pensija skiriama šeimos nariams. Valstybinių pensijų įstatyme⁸⁵, 10 straipsnyje yra nustatyta, jog šios pensijos yra prilyginamos I ir II laipsnių valstybinėms pensijoms. Jų išskirtinumas toks, kad I ir II laipsnių valstybinių pensijų skyrimo komisija neturi teisės minėtų pensijų skirti ar panaikinti. Tai yra vertinama kaip teisinės valstybės principo pažeidimas, nes personalinė pensija yra savita pensijų rūšis, kuri buvo skiriama asmenims, turintiems ypatingų nuopelnų Tarybų valstybei.

Nustatant nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijas buvo atsižvelgta į susiklosčiusias istorines sąlygas. Tai asmenys, kurie nėra patekę į tam tikrą socialinės rizikos situaciją, bet greičiau išreiškiamas supratimas, visuomenės įvertinimas ar kaltė dėl vienaip ar kitaip valstybės jiems padarytos žalos.⁸⁶ Turime sutikti, kad asmenis, kurie gauna šios rūšies valstybinę pensiją, niekaip negalėtume pavadinti „privilegiuotaisiais“, kadangi Valstybinių pensijų įstatymas⁸⁷ nustato konkrečias sąlygas ir reikalavimus kada asmeniui minėta pensija paskiriama ir mokama.

Nukentėję asmenys - tai asmenys, tapę invalidais ar sužaloti dėl 1991 metų sausio 11-13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių, politiniai kaliniai, tremtiniai ir beglobiai vaikai, asmenys, dalyvavę likviduojant Černobylio atominės elektrinės avarijos padarinius, tapę invalidais būtiniosios karinės tarnybos ar karinių mokymų sovietinėje armijoje (1945 07 22 - 1991 12 31) metu arba vėliau buvo pripažinti invalidais dėl ligų, susijusių su karine tarnyba ir t.t.⁸⁸

Nustatytos įstatyme ir sąlygos, nustatančios kada šiems asmenims neskiriamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos. Patvirtintas sąrašas struktūrų, kuriuo remiantis, jei asmuo jų faktinio veikimo metu vienoje iš jų tarnavo ar dirbo, jam neskiriama nukentėjusiųjų asmenų valstybinė pensija.

Nukentėjusiųjų asmenų valstybinė pensija - tai lyg kompensacijos skyrimas, kuris nepriklauso nuo gaunamų kitų pragyvenimo šaltinių. Šiai pensijai būdingas

⁸⁴ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ PIETERS, D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius, 1998, p. 17.

⁸⁷ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

⁸⁸ Ibid.

kompensacinis pobūdis, todėl ji neatitinka pagrindinių socialinės apsaugos principų. Nukentėjusiųjų asmenų valstybine pensija kompensuojamos ne prarastos lėšos, o atlyginama moralinė žala, skriauda, todėl ji turėtų būti išeliminuoata iš valstybinių pensijų sistemos.

2000 m. vasario 10 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo nutarime konstatavo, kad daugybė Lietuvos gyventojų nukentėjo dėl karo nusikaltimų žmonijai ir žmoniškumui, patyrė didelių materialinių ir dvasinių nuostolių, pripažinta valstybės teisė ir pareiga - rūpintis savo piliečiais, nukentėjusiais nuo okupacinių režimų padarytų nusikaltimų. Pažymėjo, kad ši nukentėjusiųjų asmenų valstybinė pensija iš esmės yra socialinė parama, skiriama asmenims, patyrusiems tam tikrų praradimų.⁸⁹ Toks Konstitucinio Teismo išaiškinimas nedraudžia Nukentėjusiųjų asmenų valstybines pensijas perkelti į šalpos pensijų schemą ar sukurti atskirą schemą, nepažeidžiant Konstitucijos⁹⁰. Viena iš šalpos išmokų rūšių yra šalpos kompensacijos, todėl yra galimybė praplėsti asmenų, turinčių teisę gauti minėtą kompensaciją, ratą, įtraukiant ir gyventojus, nukentėjusius dėl karo nusikaltimų žmonijai ir žmoniškumui.

Pažymėtina, kad šios grupės pensijų skyrimą įtakoja ne tik Lietuvos pilietybės turėjimas. Papildomi reikalavimai, kad duomenys apie gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje, o neturinčių gyvenamosios vietos - apie savivaldybę, kurioje jie gyvena, būtų įrašyti į Lietuvos Respublikos gyventojų registrą. Asmuo negali gauti iš kitos valstybės panašaus pobūdžio pensijos (išskyrus socialinio draudimo pensiją) ar kitokios nuolatinės kompensacinės išmokos.⁹¹

Egzistuoja ir kitos problemos skiriant nukentėjusiųjų asmenų valstybines pensijas, t.y. įrodymų surinkimas ir reikalingų dokumentų pateikimas Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritoriniam padaliniui. Daugeliu atveju, kad asmeniui būtų suteiktas nukentėjusiojo asmens statusas, yra kreipiamasi į teismą dėl juridinio fakto nustatymo. Dažniausiai nėra išlikusių dokumentų, kurie patvirtintų nukentėjusiojo asmens statusą. Čia ir kyla problema. Teismai nagrinėja ir priima sprendimus tokiose bylose

⁸⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2000 m. vasario 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 4 dalies, Lietuvos Respublikos asmenų, nukentėjusių nuo 1939-1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo 8 straipsnio 3 dalies 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 3 d. nutarimi Nr. 829 „Dėl 1939-1990 metų okupacijų represinių struktūrų, tarnybų ir pareigų, kurias ėjusiems asmenims neskiriamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos, sąrašo patvirtinimo“ patvirtinto sąrašo „1939-1990 metų okupacijų represinės struktūros, tarnybos ir pareigos, kurias ėjusiems asmenims neskiriamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos“ 9 bei 12 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 4 daliai“. Valstybės žinios, 2000, Nr. 14-370.

⁹⁰ Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

⁹¹ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

remdamiesi liudininkų parodymais. Neišvengiamai nukentėjusiųjų asmenų valstybinių pensijų skaičius didėja.

Taigi, vienas ir tas pats įstatymas reglamentuoja skirtingą valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo tvarką, t.y. nukentėjusiųjų asmenų valstybines pensijas skiria ir moka Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritoriniai padaliniai, vadovaudamiesi Valstybinių pensijų įstatymu⁹², Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymu⁹³ bei Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatais.⁹⁴

Mokslininkų, pareigūnų ir karių, teisėjų valstybines pensijas reglamentuoja atskiri specialūs įstatymai.

Šiuo metu yra priimtas tik Mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas.⁹⁵ Jis buvo priimtas motyvuojant tuo, kad nėra Lietuvoje papildomos mokslininkų pensinio draudimo sistemos, todėl iki jos sukūrimo valstybė remia savo biudžeto lėšomis. Mokslininkų valstybinė pensija taip pat mokama tik asmenims nuolat gyvenantiems Lietuvoje ir turintiems ar suteiktiems nostrifikuoto mokslo laipsnį arba pedagoginį mokslo laipsnį. Tai du esminiai reikalavimai. Ši pensija yra mokama ir užsieniečiams nuolat gyvenantiems Lietuvoje.

Mokslininkas – tai asmuo, dirbantis mokslinį darbą ir turintis mokslo laipsnį ar pedagoginį vardą.⁹⁶ Laikinojo įstatymo preambulėje nustatyta, kad Lietuvos Respublikos Seimas, atsižvelgdamas į tai, kad Lietuvoje nėra sukurta papildomo mokslininkų pensinio draudimo sistema, kuri turėtų garantuoti mokslininkų kvalifikaciją atitinkančias pensijas, laiko, kad iki šios sistemos sukūrimo būtina valstybės lėšomis paremti sulaukusius senatvės mokslininkus.⁹⁷ Mokama ne visiems, o tik dirbusiems mokslo institucijose. Mokslo institucijų sąrašas⁹⁸, patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės, galiojo nuo 1991 m. birželio 21 d., tačiau 2004 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 245 „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių mokslo institucijų sąrašo“ buvo panaikintas įvertinus, kad buvo priimtas iki Lietuvos Respublikos Konstitucijos⁹⁹ įsigaliojimo.

Mokslininkų svarbiausios socialinės garantijos yra darbo užmokestis, mokslininkų pensija, darbo sutarties trukmė. Viena aktualiausių problemų yra darbo užmokestis, kadangi augant patirčiai, jis nedidėja. Mokslininko pensija, finansuojama iš valstybės

⁹² Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

⁹³ Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr. 71-2555.

⁹⁴ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

⁹⁵ Valstybės žinios, 1995, Nr. 1-4.

⁹⁶ Valstybės žinios, 2000, Nr. 27-715.

⁹⁷ Valstybės žinios, 1995, Nr. 1-4.

⁹⁸ Valstybės žinios, 1991, Nr. 21-557.

⁹⁹ Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

biudžeto, yra labiausiai vertinama mokslininkų socialinė garantija ir laikoma socialiai teisinga.¹⁰⁰ Mokslininko profesija praranda patrauklumą jaunai kartai, nes darbo užmokestis nedidelis. Vyrauja tendencija emigruoti iš Lietuvos, ieškant didesnio įvertinimo, didesnių socialinių garantijų. Užsienyje sudaromos geresnės ir darbo sąlygos. Tačiau vyksta mokslininkų profesijos senėjimas. Jaunimui nepatrauklu pasilikti Lietuvoje dar ir dėl to, kad mokslininkai yra įdarbinami pagal terminuotas darbo sutartis neilgesniam kaip penkerių metų laikotarpiui. Specifinė mokslininkų socialinė garantija yra mokslininkų valstybinė pensija, kuri be jų yra teikiama tik kelioms profesinėms grupėms, t.y. policijos pareigūnams, kariškiams ir t.t.¹⁰¹

Mokslininko pensija mokama kartu su valstybinio socialinio draudimo senatvės pensija. Didžiosios dalies mūsų gyventojų nuomonė yra tokia, kad mokslininkų valstybinė pensija yra atskiros profesinės grupės visuomenėje „privilegijavimas“. Daugelis žmonių, turi atitinkamas kvalifikacijas ir dirba sudėtingus darbus, tačiau gauna žymiai mažesnius darbo užmokesčius ir už tuos pačius mokslininkus, todėl vyrauja visuomenėje nuomonė, kad tokiu atveju visi žmonės turėtų gauti papildomas pensijas.

Mokslininkų, kaip ir nukentėjusiųjų asmenų, valstybines pensijas skiria ir moka Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritoriniai padaliniai, remiantis tais pačiais teisės aktais pagal valstybinių mokslo ir studijų institucijų išduotus dokumentus.

Valstybinių pensijų sistemos schemoje ypatingą vietą užima pareigūnų ir karių valstybinė pensija. Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas¹⁰² reglamentuoja šių pensijų skyrimo ir mokėjimo tvarką. Šių asmenų socialinės garantijos išskirtinės lyginant su kitomis valstybinėmis pensijomis. Asmenų, kuriems skiriama pareigūnų ir karių valstybinė pensija, išskirtinis bruožas - tam tikros profesijos veikla: vidaus reikalų ministerijos, policijos, Valstybės sienos apsaugos tarnybos ir kitų vidaus reikalų įstaigų pareigūnai, vidaus tarnybos dalinių karininkai, liktinės tarnybos puskarininkiai ir kareiviai, specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnai, prokuratūros pareigūnai ir kt.

Kariai ir pareigūnai atlieka ypatingą darbą Lietuvos valstybei, todėl jie naudojami specialiomis papildomomis socialinės apsaugos garantijomis. Daugelis Europos sąjungos valstybių išskiria šią grupę asmenų, tačiau ji visai atskirta nuo bendrosios socialinės apsaugos sistemos.

Lietuvoje pareigūnai ir kariai nėra atskirti nuo bendrosios socialinės apsaugos sistemos, todėl jų valstybinės pensijos - tai „papildomos“ socialinės apsaugos garantijos,

¹⁰⁰ LAZUTKA, R., SKUČIENĖ, D. Socialinės garantijos Lietuvos mokslininkams. Filosofija. Sociologija. 2009, T. 20, Nr. 2, psl. 144-153.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Valstybė žinios, 1994, Nr. 99-1958.

kadangi šalia jų jie gali naudotis ir kitomis, visiems dirbantiems asmenims skirtomis socialinės apsaugos garantijomis.¹⁰³ Išskirtinumas šių „papildomų“ garantijų toks, kad jos laikomos „privilegijomis“ kitų dirbančių asmenų atžvilgiu. Šių „papildomų“ garantijų suteikimas motyvuojamas tuo, kad šių asmenų darbas rizikingas ir pavojingas sveikatai bei gyvybei. Daugelis pareigūnų ir karių patiria ir psichologinę įtampą.

Nustatant papildomų pareigūnų socialinę apsaugą, buvo siekiama keletu itin svarbių tikslų:

- 1) užtikrinti teisės laikymąsi ir teisingumo vykdymą naujai atsikūrusioje valstybėje;
- 2) užkirsti kelią specialistų pasitraukimui iš atitinkamų tarnybų;
- 3) paskatinti naujų kadru, ištikimų Lietuvos Respublikai, pritraukimą į vidaus reikalų sistemą.¹⁰⁴

Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, jog pagal Konstituciją¹⁰⁵ įstatymu nustatomos ir kitokios, ne tik Konstitucijos 52 straipsnyje nurodytos pensijos ar socialinė parama (Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 23 d. ir 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimai). Įstatymu taip pat nustatomos ir pensijos už tam tikrą tarnybą Lietuvos valstybei. Įstatymų leidėjas, nustatydamas tokią pensiją už tarnybą, yra saistomas Konstitucijos¹⁰⁶ normų ir principų, taip pat jos preambulėje įtvirtinto atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekio. Jeigu įstatymų leidėjas, nustatydamas pareigūnų ir karių pensiją už tarnybą, neatsižvelgtų į pareigūnų ir karių tarnybos specifiką, konkrečių pareigų pobūdį bei kitas reikšmingas aplinkybes, tokios pensijos skyrimas ir mokėjimas taptų privilegija.¹⁰⁷ Toks Konstitucinio Teismo nutarimas, pažymintis įstatymo leidėjo prerogatyvą nustatyti pensijų rūšis įstatymais, padarė didelę įtaką šių valstybinių pensijų teisiniam reguliavimui.

¹⁰³ PETRYLAITĖ, V., Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų reglamentavimo ypatumai.

[žiūrėta 2009-10-17]. Prieiga per internetą:

http://www.ttvam.lt/uploads/documents/leidiniai_versl_teis_akt_t2/1188.pdf.

¹⁰⁴ VITKAUSKAS, K. Lietuvos policijos pareigūnų socialinės apsaugos problemos. Administracinė ir baudžiamoji teisė, 2005, t.2, p. 36-44.

¹⁰⁵ Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 2 dalies (2000 m. gruodžio 21 d. redakcija) ir 13 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimu Nr. 83 patvirtintų Vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, Valstybės saugumo, Krašto apsaugos, Prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų 25 punkto 2 pastraipos (2001 m. gegužės 25 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir šių nuostatų 5 punkto atitikties Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 4 daliai“. Valstybės žinios, 2003, Nr. 68-3094.

Pareigūnų ir karių valstybinė pensija - tai ne senatvės socialinė rizika, kuriai pasireiškus yra mokama valstybinio socialinio draudimo pensija. Ši rizika remiasi prielaida, kad žmogus dėl senyvo amžiaus nebegali užsidirbti pakankamai lėšų. Tokiu atveju pareigūnams ir kariams socialinė apsauga teikia pajamų kompensavimą, kurie nutraukia savo profesinę veiklą sulaukę tam tikro amžiaus (ištarnauto laiko senatvės pensija) arba tiems, kurie nutraukia savo profesinę veiklą sulaukę tam tikro amžiaus (ištarnauto laiko senatvės pensija).¹⁰⁸

Pareigūnams ir kariams netaikomas nustatytas pensinis amžius, nes jie atlieka ypač pavojingą ir nuo amžiaus priklausančią profesinę veiklą, todėl jie gali naudotis senatvės pensija būdami jaunesnio amžiaus.¹⁰⁹ Ištarnauto laiko pensijos pareigūnams ir kariams suteikimas priklauso nuo jo paties pasirinkimo nutraukti profesinę veiklą, tokiu būdu pareigūnai ir kariai naudojami „dviguba“ apsauga, esant vienai ir tai pačiai socialinei rizikai.¹¹⁰

Kaip ir kitų valstybinių pensijų, pareigūnų ir karių valstybinių pensijų dar vienas skyrimo (nustatymo) pagrindas - Lietuvos Respublikos pilietybės turėjimas. Pareigūnams ir kariams bei jų šeimos nariams pensijas skiria ir moka Vidaus reikalų ministerija, Specialiųjų tyrimų tarnyba, Valstybės saugumo departamentas, Krašto apsaugos ministerija, Generalinė prokuratūra, Muitinės departamentas prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos ar Kalėjų departamentas pagal tai, kurioje iš šių institucijų pensijos gavėjas tarnavo paskiausiai.¹¹¹

Prie pareigūnų ir karių valstybinių pensijų sistemos nėra priskirtos teisėjų valstybinės pensijos, jos išskirtos atskirai. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatyme pareigūnas - tai valstybės politikas, valstybės tarnautojas ar kitas asmuo, atliekantis viešojo administravimo funkcijas ir pagal įstatymus turintis įgaliojimus duoti nepavaldiems asmenims teisės aktų nustatytus privalomus vykdyti nurodymus,¹¹² o teisėjas pagal Teismų įstatymą yra valstybės pareigūnas, turintis valstybės valdžios įgaliojimus,¹¹³ todėl šios grupės asmenų valstybinės pensijas reglamentuoja atskiras įstatymas - Teisėjų valstybinių pensijų įstatymas.¹¹⁴ Konstitucija pabrėžia, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai, teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą yra

¹⁰⁸ PIETERS, D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius, 1998, p. 59.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Valstybės žinios, 1994, Nr. 99-1958.

¹¹² Valstybės žinios, 1999, Nr. 60-1945; 2006, Nr. 77-2975.

¹¹³ Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851; 2002, Nr. 17-649.

¹¹⁴ Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3088.

nepriklausomi,¹¹⁵ dėl to ir siekiama teisėjus apsaugoti nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios poveikio, kitų pareigūnų ir t.t.

Teisėjų valstybinės pensijos - papildomas pensinis aprūpinimas dėl gamybinės profesinės priklausomybės. Specialų pensinį aprūpinimą gauna ir teisėjai, paradoksalu, tačiau tai kaip tik jie yra asmenys, gaunantys palygintai didelius atlyginimus, todėl galintys be didesnių susivaržymų dalyvauti valstybinio socialinio draudimo antrosios ar trečiosios pensijų kaupimo pakopos veikloje, draustis gyvybės draudimu, kitaip taupyti senatvei.¹¹⁶

Dar nebuvo priimtas Teisėjų valstybinių pensijų įstatymas¹¹⁷, o 2001-07-12 nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad teisėjas, kuriam tenka pareiga nagrinėti visuomenėje kylančius konfliktus, taip pat asmens konfliktus su valstybe, turi būti ne tik aukštos profesinės kvalifikacijos bei nepriekaištingos reputacijos, bet ir materialiai nepriklausomas, saugus dėl savo ateities. Teisėjo atlyginimo ir kitų socialinių (materialinių) garantijų konstitucinės apsaugos imperatyvas kyla iš Konstitucijoje¹¹⁸ (inter alia 109 straipsnyje). Nutarime pažymėta, kad valstybei tenka pareiga nustatyti tokio dydžio atlyginimą, kuris atitiktų teisminės valdžios ir teisėjo statusą.¹¹⁹ Konstitucinio Teismo minėtas nutarimas paskatino įstatymų leidėją teisėjų valstybinę pensiją traktuoti kaip vieną iš teisėjų socialinių garantijų ir priimti Teisėjų valstybinių pensijų įstatymą.¹²⁰ Teisėjų valstybinę pensiją skiria ir moka Nacionalinė teismų administracija.

Išnagrinėjus valstybinių pensijų rūšis, pažymėtina, kad asmenų, gaunančių valstybines pensijas, ratas labai įvairus - tai pareigūnai ir kariai, mokslininkai, teisėjai, olimpiniai čempionai, ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyviai - kariai savanoriai ir kt. Vienos grupės profesijų atstovų išskyrimas yra socialinio teisingumo pažeidimas.

¹¹⁵ Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹¹⁶ MACULEVIČ, J. Socialinės apsaugos teisės reformos keliai ir klystkeliai amžių sandūroje. Darbo ir socialės apsaugos teisė XXI amžiuje: iššūkiai ir perspektyvos, Vilnius: TIC, 2007, p. 587.

¹¹⁷ Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3088.

¹¹⁸ Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹¹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio ii skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedėlio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 499 "Dėl valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios darbo apmokėjimo tvarkos", Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 "Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo", Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 "Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 "Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo" dalinio pakeitimo" atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai". Valstybės žinios, 2001, Nr. 62-2276.

¹²⁰ Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3088.

Taip, yra garbingo amžiaus žmonių, kurie įnešė į mūsų šalies plėtrą didesnę indelį, nei kiti, tačiau kaip įvertinti kiekvieno iš mūsų įneštą indelį. Susidaro tokia situacija, kada valstybinių pensijų iš principo negalime atsisakyti, kadangi visada bus žmonių daugiau nusipelnusių ar didesnę indelį įnešusių ar net imituojančių, kad įnešė.

Apibendrinant valstybinių pensijų rūšis, jų nustatymo pagrindus, pažymėtina, kad valstybinės pensijos - tai papildomos specialios socialinės išmokos. Jos yra klientelistinio modelio, t.y. atskirų socialinių grupių išsikovota privilegija. Remiantis 2007-09-26 Konstitucinio Teismo nutarimu, kuriame pasisakyta, jog būtina paisyti konstitucinio visų asmenų lygybės principo, draudžiančio diskriminaciją bei privilegijas,¹²¹ reikia siekti laipsniškai sumažinti asmenų, turinčių teisę gauti valstybinę pensiją, grupes. Neteisingas vienos profesinės grupės išskyrimas iš kitų pažeidžia konstitucinius principus. Valstybines pensijas galima pakeisti tam tikra papildomų išmokų už nuopelnus sistema, tačiau tai neturėtų būti pensijos rūšis.

Valstybinių pensijų egzistavimas skatina socialinę nelygybę bei klientelizmą. Įstatymų leidėjas turi siekti pagrindinio tikslo - palapsniui panaikinti valstybinių pensijų sistemą.

¹²¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 3 dalies, 8 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 2 dalies, 34 straipsnio (2002 m. liepos 4 d., 2003 m. spalio 7 d. redakcijos) 3,4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2007, Nr. 102-4171.

2. VALSTYBINIŲ PENSIJŲ SISTEMOS YPATUMAI, TRŪKUMAI IR PAGRINDINĖS PROBLEMOS

Socialinės apsaugos išmokoms reikia nemažai pinigų. Šių pinigų rinkimą numato būtent socialinės apsaugos sistema. Socialinės apsaugos sistemos ar schemos biudžetą nustato politinė valdžia arba institucija, administruojanti tą sistemą ar schemą.¹²² Vyriausybė, skirdama lėšas valstybinių pensijų sistemai finansuoti, jas kontroliuoja.

Konstitucijos¹²³ 52 straipsnio nuostatos suponuoja įstatymų leidėjo pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų lėšų, būtinų pensijoms bei socialinei paramai, sukaupimą ir šių pensijų mokėjimą. 2007 m. spalio 22 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, jog senatvės pensija - tai viena iš Konstitucijos¹²⁴ 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytų pensijų rūšių. Pažymėta, kad įstatymu nustatytas amžius, kurį sukakęs asmuo turi teisę gauti senatvės pensiją, pensijos skyrimo ir mokėjimo pagrindai, sąlygos ir dydžiai. Tai nustatydamas, įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijos normų ir principų.¹²⁵ Valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinių socialinio draudimo pensijų. Remiantis Lietuvos Konstitucija¹²⁶ bei įstatymais, galima nustatyti maksimalų tokių pensijų dydį, taip pat įtvirtinti įvairius tokios pensijos maksimalaus dydžio nustatymo būdus. Įstatymų leidėjas gali nustatyti ir tam tikrus atvejus, kai valstybinė pensija asmeniui yra neskiriama (esant įstatyme numatytoms aplinkybėms) arba paskirtoji valstybinė pensija nebemokama.¹²⁷

Vienas ypatumų, skiriantis valstybines socialinio draudimo pensijas nuo valstybinių pensijų, yra tas, jog valstybinės pensijos mokamos iš valstybės biudžeto. Valstybinė pensija mokama ne visiems asmenims, o tik tiems, kuriems numatyta ją skirti ir įvardyti 1994 m. gruodžio 22 d. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatyme¹²⁸.

Atkreiptinas dėmesys, kad Valstybė, įstatymu nustatydamas, kad asmenys, atitinkantys įstatymo nustatytas sąlygas, įgyja teisę į tam tikrą įstatyme nustatytą pensiją, kartu prisiima išsipareigojimą tokią pensiją paskirti ir ją mokėti. Ji privalo garantuoti atitinkamą pensinį aprūpinimą nurodytiems asmenims tokiais pagrindais bei dydžiais, kurie nustatyti įstatyme. Asmenys, atitinkantys įstatymo nustatytas sąlygas, turi teisę reikalauti, kad valstybė vykdytų įstatymu prisiimtą išsipareigojimą ir jiems skirtų

¹²² PIETERS, D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius, 1998, p. 102.

¹²³ Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Cit.op. 117.

¹²⁶ Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹²⁷ Cit.op. 117.

¹²⁸ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

atitinkamą pensiją bei mokėtų nustatyto dydžio išmokas (darant Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 23 d., 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimuose nurodytą išlygą dėl proporcingo ir laikino pensijų sumažinimo (kai tai būtina kitų konstitucinių vertybių apsaugai) valstybėje susidarius ypatingai situacijai).¹²⁹

Dar vienas valstybinių pensijų sistemos ypatumų yra nebuvimas vieningo visų valstybinių pensijų apskaičiavimo, skyrimo ir mokėjimo reglamentavimo, taip išskiriant vieną asmenų grupę iš visų kitų. Galėtų būti priimtas vieningas įstatymas, kuris vienodai reglamentuotų visų valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo tvarką. Tai gal negalėtų būti socialinės apsaugos kodeksas, kadangi bet koks socialinės apsaugos poreikio pripažinimas socialinės rizikos veiksniu priklauso nuo įsitikinimų, visuotinai priimtų visuomenei. Jie išreiškiami įstatymuose, nustatančiuose atitinkamų schemų sukūrimą.¹³⁰ Socialinės apsaugos schemas sukuriama žmonėms, kuriems reikalinga tam tikra socialinė apsauga. Yra nenuspėjama socialinių rizikų kaita, todėl neįmanoma jų visų numatyti, kad įtraukti visus socialinės apsaugos teisės aktus į vieną rinkinį. Šis klausimas turėtų būti sprendžiamas įstatymų lygmenyje.

Pažymėtina, jog visos valstybinės pensijos mokamos už praeitą mėnesį. Motyvuojama tuo, jog valstybinės pensijos mokamos asmeniui, kuris nedirba ir neturi jokių pajamų, nuo kurių skaičiuojamas Valstybinio socialinio draudimo fondui socialinio draudimo įmokos. O tokią informaciją valstybines pensijas mokančios institucijos gauna tik už praėjusį mėnesį. Tik nukentėjusiųjų asmenų valstybinė pensija mokama, nepaisant kitų gaunamų pajamų.

Vienas trūkumų valstybinių pensijų sistemos yra valstybinių našlių ir našlaičių pensijų skyrimo ir mokėjimo nustatymas. Šių pensijų skyrimas buvo reglamentuojamas pagal Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą,¹³¹ tačiau 2006 metais, pasikeitus našlių ir našlaičių skyrimo ir mokėjimo nuostatomis, priimtas Valstybinių pensijų įstatymo 2 ir 11 straipsnių pakeitimo įstatymas¹³², kurio pagrindu buvo įteisintos valstybinės našlių ir našlaičių pensijos.

Valstybinių pensijų įstatymas reglamentuoja asmenų, turinčių teisę gauti valstybinę pensiją, ratą, kuriems valstybinės pensijos skiriamos ir mokamos dėl ypatingų

¹²⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2002 m. liepos 2 d., 2004 m. lapkričio 4 d., 2005 m. gegužės 19 d., 2006 m. birželio 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios. 2007. Nr. 110-4511.

¹³⁰ PIETERS, D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius, 1998, p. 16.

¹³¹ Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153.

¹³² Valstybės žinios, 2006, Nr. 77-2970.

nuopelnų Lietuvos valstybei, kompensacinio pobūdžio valstybinės pensijos ar valstybinės pensijos dėl darbo specifiškumo, kuris reikalauja didelės atsakomybės. Tačiau yra visiškai nesuprantamas valstybinių našlių ir našlaičių pensijų skyrimas ir mokėjimas, tai tokie pat žmonės kaip ir visi kiti Lietuvos gyventojai, niekuo nenusipelnę Lietuvai. Ši nuostata yra diskriminacinio pobūdžio ir pažeidžia konstitucinius teisingumo, protingumo bei sąžiningumo principus.

Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatyme¹³³ nustatyta, kad našlių pensija skiriama valstybinės socialinio draudimo našlių pensijos bazinio dydžio. Šį dydį tvirtina Vyriausybė socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teikimu ir šiai dienai našlių pensijos bazinis dydis yra 70 litų. Tačiau šis dydis, pritaikius Lietuvos Respublikos socialinių išmokų paskaičiavimo ir mokėjimo laikinąjį įstatymą¹³⁴, paskaičiuojamas ir mažesnis. Našlaičių pensijos dydis - 50 procentų mirusiam asmeniui galėjusios priklausyti valstybinės socialinio draudimo netekto darbingumo pensijos dydžio. Tokio dydžio našlaičių pensija skiriama, jeigu teisę gauti našlaičių pensiją turi vienas vaikas (įvaikis). Jei tokią teisę turi du ir daugiau vaikų (įvaikių), kiekvienam skiriama po lygiai, bet ne daugiau kaip 100 procentų viso apskaičiuotos netekto darbingumo (invalidumo) ar senatvės pensijos dydžio.

Tačiau Valstybinių pensijų įstatyme¹³⁵ numatyta, kad I ir II laipsnių bei nukentėjusiųjų asmenų našlių pensijos dydis yra 20 procentų mirusiam asmeniui priklausiusios valstybinės pensijos dydžio, o našlaičių - 30 procentų, jei vienas, o esant daugiau našlaičių, kiekvienam skiriama po lygiai, bet ne daugiau kaip po 30 procentų ir ne daugiau kaip 80 procentų viso valstybinės pensijos dydžio. Vėl gi išskiriamos žuvusiųjų 1991 sausio 11-13 d. vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių nukentėjusiųjų asmenų valstybinės našlių pensijos, kadangi jos dydis siekia net 8 valstybinių pensijų bazių dydį, t.y. šiai dienai 1600 litų.

Mokslininkų, pareigūnų ir karių našlių ir našlaičių valstybines pensijas gauti turi teisę asmenys, atitinkantys Valstybinių pensijų įstatymo 9 straipsnyje nustatytas sąlygas,¹³⁶ vadinasi šių pensijų skyrimas ir mokėjimas paremtas bendraisiais valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo pagrindais.

Valstybinių pensijų įstatyme yra nustatytų ir vienodų reikalavimų visoms valstybinėms pensijoms, t.y., kad asmeniui, turinčiam teisę gauti kelias valstybines

¹³³ Valstybės žinios, 1994, Nr. 99-1958; 2005, Nr. 71-2558.

¹³⁴ Valstybės žinios, 2009, Nr. 152-6820.

¹³⁵ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

¹³⁶ Valstybės žinios, 1994, Nr. 99-1958; 2005, Nr. 71-2558.

pensijas, jo pasirinkimu mokama tik viena iš jų. Valstybinė našlių ir našlaičių pensija mokama tik viena su viena iš valstybinių pensijų.

Nukentėjusių asmenų valstybinė našlaičių pensija skiriama ir mokama, jeigu asmuo neturi teisės į kitą nukentėjusių asmenų valstybinę pensiją.

Jei asmuo turi teisę gauti valstybinę I ir II laipsnių, nukentėjusiųjų asmenų, pareigūnų ir karių našlių pensiją už mirusį valstybinės pensijos gavėją ir valstybinę socialinio draudimo našlių pensiją, jo pasirinkimu skiriama ir mokama arba valstybinė našlių pensija, arba valstybinė socialinio draudimo našlių pensija.¹³⁷

Toks skirtingas našlių ir našlaičių pensijų skyrimo, mokėjimo ir dydžio reglamentavimas parodo valstybinių pensijų sistemos trūkumus ir galimą konstitucinių teisingumo, sąžiningumo, proporcingumo principų pažeidimą visų likusių gyventojų atžvilgiu.

Valstybinių pensijų įstatymas numato, kad valstybinių pensijų ir valstybinių socialinio draudimo pensijų bendra suma vienam asmeniui negali viršyti už praeito ketvirčio prieš tą mėnesį, už kurį mokama valstybinė pensija, Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės paskelbto šalies ūkio vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio 1,3 dydžio.¹³⁸ Trūkumas valstybinių pensijų sistemos toks, jog šį pensijos dydžio ribojimą taiko valstybinę pensiją mokanti institucija, tačiau tai taikoma ne visiems valstybinių pensijų gavėjams. Šiuo atveju teisėjams pagal Teisėjų valstybinių pensijų įstatymą¹³⁹ šis dydis yra - 1,5 ir jo ribojimą taiko teisėjų valstybines pensijas mokanti institucija. Vadinasi, Nacionalinė teismų administracija, priimant tokius sprendimus, nėra saistoma visiems taikomo Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės paskelbto šalies ūkio vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio 1,3 dydžio.

Toks teisėjų išskyrimas iš visų valstybines pensijas gaunančių asmenų rato nėra suprantamas. Turi būti nustatyta vienoda valstybinių pensijų ir valstybinių socialinio draudimo pensijų bendra suma vienam asmeniui.

Vienas iš valstybinių pensijų sistemos ypatumų - bendra nuostata, kuri taikoma visoms valstybinėms pensijoms, kurių skyrimas ir (ar) mokėjimas siejamas su asmens draudžiamosiomis pajamomis permokai dėl to, kad valstybinės pensijos gavėjas turėjo draudžiamųjų pajamų už tą laikotarpį, per kurį jam buvo paskirta ir mokėta pensija, permoka valstybinę pensiją mokančios institucijos vadovo sprendimu išieškoma iš valstybinės pensijos gavėjo ne ginčo tvarka.¹⁴⁰

¹³⁷ Valstybės žinios, 1994, Nr. 99-1958; 2005, Nr. 71-2558.

¹³⁸ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

¹³⁹ Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3088.

¹⁴⁰ Valstybės žinios, 1994, Nr. 99-1958; 2005, Nr. 71-2558.

Valstybines pensijas skiria skirtingi subjektai:

- 1) pirmojo laipsnio valstybinę pensiją skiria Vyriausybė pagal Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo komisijos teikimą;
- 2) antrojo laipsnio - Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo komisija;
- 3) nukentėjusiųjų asmenų - valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritoriniai skyriai;
- 4) mokslininkų - valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritoriniai skyriai;
- 5) teisėjų - Nacionalinė teismų administracija;
- 6) pareigūnų ir karių - Vidaus reikalų ministerija, Specialiųjų tyrimų tarnyba, Valstybės saugumo departamentas, Krašto apsaugos ministerija, Generalinė prokuratūra, Muitinės departamentas prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos ar Kalėjimų departamentas pagal tai, kurioje iš šių institucijų pensijos gavėjas tarnavo paskiausiai.

Toks skirtingas subjektų, skiriančių valstybines pensijas, ratas dar kartą patvirtina, kad valstybinių pensijų sistemą negalime laikyti vieninga sistema, tačiau tokia nustatyta tvarka palengvina valstybinių pensijų dydžių paskaičiavimą. Paskutinė darbovietė, kurioje dirbo asmuo iki pensijos išėjimo, disponuoja tiksliausia informacija. Pvz., tik 1995 m., priėmus Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą¹⁴¹, valstybiniu socialiniu pensijų draudimu pradėta drausti valstybės karinių struktūrų darbuotojai. Ateityje jie bus įtraukti į bendrą socialinio draudimo sistemą, tačiau šiuo metu tikslesnius duomenis pensijos dydžio nustatymui, jų darbuotojų darbo stažą, darbo užmokestį per visą darbo laikotarpį turi atitinkamos monisterijos ir departamentai.

Išanalizavus visos valstybinių pensijų sistemos skyrimo, dydžių nustatymo ypatumus, atskleidžiami dideli dabartinės valstybinių pensijų reglamentavimo trūkumai. Įstatymų leidėjas, reglamentuodamas valstybines pensijas atskirais įstatymais, nustato labai skirtingas šių pensijų skyrimo, mokėjimo, pensijų dydžių nustatymo ir kitas sąlygas. Toks skirtingas reguliavimas vertinamas kaip nepagrįstas, nes vieniems valstybinių pensijų gavėjams sukuria palankesnes sąlygas nei kitiems.¹⁴² Valstybinės pensijos atskiroms asmenų grupėms akivaizdžiai padidintos, tai asmenų grupės, kurių darbo užmokestis yra didžiausiųjų sąrašė. Šie asmenys gali dalyvauti gyvybės draudimo sistemoje, kas garantuotų pragyvenimo šaltinį sulaukus pensinio amžiaus.

¹⁴¹ Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153.

¹⁴² PETRYLAITĖ, V., Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų reglamentavimo ypatumai. [žiūrėta 2009-10-17]. Prieiga per internetą: http://www.ttvam.lt/uploads/documents/leidiniai_versl_teis_akt_t2/1188.pdf.

Įstatymų leidėjas turi numatyti galimybę priimti vieningą įstatymą, kuris vienodai reglamentuotų visų valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo tvarką, kad užkirsti galimybę atsirasti naujoms „privilegiuotosioms“ valstybinėms pensijoms, kurti socialinės apsaugos schemas žmonėms, kuriems tikrai būtina tam tikra socialinė apsauga.

2.1. Asmenų, turinčių teisę gauti Pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinę pensiją, ratas, teisinio reguliavimo trūkumai

Išnagrinėjus visos valstybinių pensijų sistemos ypatumus, trūkumus ir pagrindines problemas, aktualu išanalizuoti ir atskirų asmenų grupių, turinčių teisę gauti valstybinę pensiją, ratą, teisinio reguliavimo trūkumus ir ar tai nėra privilegijų suteikimas atskiroms žmonių grupėms, ar jos yra teisingos šių laikų kontekste. Svarbus socialinis teisingumas žmonių atžvilgiu, tiek užsitarnavusių tą privilegiją, tiek ne.

Valstybinių pensijų įstatymas¹⁴³ reglamentuoja asmenų, turinčių teisę gauti Lietuvos Respublikos I ir II laipsnių valstybines pensijas. Teisę gauti šią pensiją turi Lietuvos piliečiai, kurie yra ypač nusipelnę Lietuvai kurdami bei plėtodami jos valstybingumą, ūkį, kultūrą, mokslą, meną ir sportą, gindami valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą ir konstitucinę santvarką, labiausiai pasižymėję neginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyviai- laisvės kovų dalyviai, aukščiausieji valstybės pareigūnai¹⁴⁴.

Teisę gauti I laipsnio valstybinę pensiją turi ginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyviai - kariai savanoriai, Lietuvos piliečiai olimpinių žaidynių čempionai (aukso medalio laimėtojai), o II laipsnio valstybinę pensiją - Lietuvos piliečiai olimpinių žaidynių prizininkai (sidabro, bronzos medalių laimėtojai), motinos pagimdžiusios ar įvaikinusios ir išauginusios iki 8 metų septynis ir daugiau vaikų. Įstatymas nustatyto, kad ne tik motinos turi pagimdyti ar įsivaikinti nurodytą skaičių vaikų, bet ir juos užauginti iki 8 metų bei gerai išauklėti. Dar viena asmenų grupė, kuri turi teisę gauti II laipsnio valstybinę pensiją, tai - asmenys, kuriems teisės aktų nustatyta tvarka suteiktas garbės donoro vardas. Akivaizdu, kad pagal įstatymą nustatytas asmenų, galinčių gauti valstybines I ar II laipsnių pensijas, ratas tikrai nemažas.

Seimas svarstė įstatymo pataisą, kurioje buvo siūloma sustabdyti naujų valstybinių I ir II laipsnių pensijų už nuopelnus šaliai skyrimą, kadangi galiojanti šių pensijų skyrimo tvarka yra nesuderinama su pensijos samprata, tačiau iki šiol niekas nepasikeitė. Pastebėta, kad valstybines pensijas gauna vis daugiau asmenų, buvusios nomenklatūros atstovai. Susidaro visuomenėje tokia nuomonė, jog valstybei nusipelnę asmenys turėtų būti skatinami apdovanojimais ir premijomis, bet neturi būti jų nuopelnai siejami su socialine apsauga - valstybine pensija. Šiuo metu didžiausia asmenų grupė, gaunančių I laipsnio valstybines pensijas, yra rezistentai ir politiniai kaliniai, tačiau jie tikrai nusipelnę

¹⁴³ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

¹⁴⁴ Ibid.

ir jų skaičius su metais vis mažės. Taip, įstatymo pataisos turi būti tokios, kad šie žmonės nenukentėtų ir išliktų galimybė gauti minimą pensiją.

Kita grupė asmenų, gaunančių II laipsnio valstybines pensijas, yra daugiavaikės motinos. Valstybė šioms motinoms turėtų mokėti padidintas išmokas už vaikų auginimą. Šios lėšos padėtų išgyventi šeimai vaikų auginimo metu, kai poreikiai šeimos didžiausi, o pensiją galėtų reglamentuoti tik Lietuvos Respublikos šalpos išmokų įstatymas¹⁴⁵. Jau dabar jame nustatyta teisė į šalpos pensiją motinoms, pagimdžiusioms ir išauginusioms iki 8 metų penkis ir daugiau vaikų, tik reikėtų pakoreguoti gaunamos pensijos dydį. Kadangi Valstybinių pensijų įstatymas¹⁴⁶ nuo 2012 metų liepos 1 d. numato analogiškus reikalavimus skiriant antrojo laipsnio valstybinę pensiją motinoms, pagimdžiusios (įvaikinusios) 5 ir daugiau vaikų, išauginusios juos iki 8 metų ir gerai išauklėjusios,¹⁴⁷ tai nebelieka to ypatingo kriterijaus, kuriuo vadovaujantis buvo skiriamos minėtos valstybinės pensijos.

Nesuprantamas yra valstybinių pensijų skyrimas Lietuvos Respublikos aukščiausiesiems valstybės pareigūnams. Nutraukus tokių pensijų skyrimą, sutaupytas lėšas būtų galima panaudoti didinant mažiausias šalies pensijas. Lietuvos Respublikos aukščiausiesiems pareigūnams, ėjusiems bent du metus Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko, Ministro Pirmininko, Aukščiausiojo Teismo pirmininko, Konstitucinio Teismo pirmininko pareigas, įvertinant jų nuopelnus, galėtų būti išmokamos vienkartinės išmokos.

Lietuvos valstybė yra išskirtinė pensijų skyrimo atžvilgiu ir kokybe, ir kiekybe. Pagal Valstybinių pensijų įstatymą¹⁴⁸ neturėtų būti skiriamos valstybinės pensijos už tai, kad TSRS laikais rūpinosi valdžios atstovų poilsivimu, transportu, pirtimis ar panašiai, o tokių tikrai yra. Tačiau Seimas nieko nepadarė iki šiol, kad tokios valstybinės pensijos būtų panaikintos. Labai sunku atimti, kai duoda. I ir II laipsnių valstybinės pensijos pradėtos skirti Sąjūdžio laikais.

2000 metais Seimas priėmė valstybinių pensijų pataisą, kuri nustatė, kad Aukščiausiosios Tarybos - Atkuriamojo Seimo Pirmininkui, išėjusiam iš valstybės tarnybos būtų skiriama ir mokama Respublikos Prezidento valstybinė pensija. Priimta įstatymo pataisa dėl vieno žmogaus (V. Landsbergio), kad būtų galima jam skirti Prezidento valstybinę pensiją. Buvo kreiptasi į Konstitucinį Teismą su prašymu

¹⁴⁵ Valstybės žinios, 1994, Nr. 96-1873.

¹⁴⁶ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ Ibid.

išnagrinėti, ar toks teisės aktas neprieštaruja Konstitucijai¹⁴⁹. Konstitucinis Teismas 2002 m. birželio 19 d. nutarime konstatavo, kad Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų įstatymo 7, 11 15 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas (2000 m. birželio 13 d. redakcija) prieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 77 straipsnio 2 daliai. Teismas konstatavo, jog valstybės vadovo statusą Konstitucijoje nustatytam laikui įgyja asmuo, t.y. Respublikos Prezidentas, kurį išrenka Lietuvos Respublikos piliečiai. Respublikos prezidento, kaip valstybės vadovo, teisinis statusas yra individualus, besiskiriantis nuo visų kitų piliečių teisinio statuso¹⁵⁰. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Respublikos Prezidento teisinis statusas skiriasi nuo visų kitų valstybės pareigūnų teisinio statuso, todėl ir Seimui neleidžiama sudaryti prielaidų kurį nors kitą asmenį prilyginti Prezidentui. Nurodė, kad Prezidento institucija buvo nustatyta 1992 metais priimtoje Konstitucijoje, o Aukščiausiojo Tarybos - Atkuriamojo Seimo Pirmininko statusas, kuris galiojo iki Konstitucijos¹⁵¹ priėmimo, nebuvo tapatus Prezidento statusui, todėl V. Landsbergis negalės pasiekti teisinio pripažinimo, jog jis buvo pustrėčių metų valstybės vadovas, jei nebus kada nors išrinktas Lietuvos Respublikos Prezidentu. Toks Konstitucinio Teismo priimtas nutarimas nustatė draudimą neteisėtai skirti valstybines pensijas, taip didinant valstybines pensijas gaunančių asmenų ratą.

Kita grupė asmenų, gaunančių valstybines I arba II laipsnių valstybines pensijas, yra olimpinių žaidynių prizininkai. Sutikime, kad jie savo laimėjimais garsina Lietuvos vardą pasaulyje, tačiau tai neturėtų būti pagrindas valstybinės pensijos skyrimui. Žinoma, kad už sportinius pasiekimus, garsinančius Lietuvą, Vyriausybė skiria pinigines premijas. Tai yra tinkamas sportinių pasiekimų įvertinimas, todėl šios valstybinės sportininkų I ar II laipsnio pensijos galėtų būti panaikintos.

Valstybinių pensijų įstatymas¹⁵² nustato I ir II laipsnio valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas bei šių valstybinių pensijų dydžius.

Pagal minėtą įstatymą I arba II laipsnių valstybinės pensijos mokamos tik tiems, kurie yra Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatyme¹⁵³ nustatyto pensinio amžiaus. Valstybinė pensija mokama anksčiau, jei asmuo yra pripažintas nedarbingu ar iš dalies darbingu, netekusiu 60 procentų ir daugiau darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. I ir II grupės invalidai). Anksčiau mokama I ir II laipsnio valstybinė pensija tiems asmenims,

¹⁴⁹ Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹⁵⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7, 11, 15 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7 straipsnio 1 bei 4 dalių ir Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymo 20 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai". Valstybės žinios. 2002. Nr. 62-2515.

¹⁵¹ Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹⁵² Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

¹⁵³ Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153.

kurie dirbo ypatingomis sąlygomis, už kurias skiriama kompensacija pagal Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymą¹⁵⁴. Laikoma, kad už kiek mėnesių mokama kompensacija, tiek mėnesių anksčiau asmuo turi teisę gauti pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinę pensiją.¹⁵⁵

I ir II laipsnių valstybinių pensijų dydžio matas yra valstybinių pensijų bazė. Ją tvirtina Lietuvos Respublikos Vyriausybė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teikimu ir ji šiandien yra 200 litų dydžio. Valstybinių pensijų bazės dydis 1998 metais siekė 138 litus, o 2007 metais- 172 litai.¹⁵⁶ I ir II laipsnių valstybinių pensijų dydžiai skiriasi ir gana ženkliai. I laipsnio valstybinė pensija yra 4 valstybinių pensijų bazių dydžio, o antrojo laipsnio valstybinė pensija - 2 valstybinių pensijų bazių dydžio.

I ir II laipsnių valstybinių pensijų sistemos ypatumas, kad jos mokamos ir asmeniui išvykus nuolat gyventi į užsienį. Visiems kitiems asmenims, gaunantiems valstybines pensijas, yra keliami tam tikri reikalavimai arba nustatytas imperatyvas, kad išvykę nuolat gyventi į kitą valstybę, pensijos mokėjimas nutraukiamas. Toks valstybinių pensijų reglamentavimas nėra teisingas ir turėtų būti suvienodintas.

Išanalizavus asmenų, turinčių teisę gauti I ir II laipsnių valstybinę pensiją, ratą bei teisinio reguliavimo trūkumus, pažymėtina, kad teisingas buvo siūlymas sustabdyti naujų valstybinių I ir II laipsnių pensijų už nuopelnus šaliai skyrimą, išskiriant rezistentus ir politinius kalinius, kurie nusipelnę gauti šią valstybinę pensiją. Šios valstybinės pensijos neatlieka pagrindinės socialinės apsaugos funkcijos, dauguma jų skiriamos už nuopelnus, todėl jos skatina Lietuvos gyventojų socialinę nelygybę. Valstybinės pensijos pakeistos tam tikra papildomų išmokų už nuopelnus sistema, neturi būti pensijos rūšis.¹⁵⁷ Yra pasiūlymų, kad tokias valstybines pensijas gaunantys asmenys turėtų gauti tik vieną pensiją iš dviejų pensijos rūšių pasirinktinai, t.y. socialinio draudimo pensiją arba valstybinę pensiją.

Įstatymų leidėjas turi priimti ryžtingą sprendimą ir dėl personalinių pensijų mokėjimo, nes jos yra mokamos ne Lietuvai, o TSRS nusipelnusiems asmenims. Šios pensijos yra tarybinių laikų paveldas, kurį įstatymų leidėjas, vadovaujantis teisinės valstybės bei konstituciniais teisingumo sąžiningumo, proporcingumo principais, turėtų visai panaikinti.

¹⁵⁴ Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153.

¹⁵⁵ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

¹⁵⁶ KUČINSKAITĖ, J., Lietuva moka valstybines pensijas ir kagėbistams. "Veidas". 2009. Nr. 21.[žiūrėta 2009.11.19]. Prieiga per internetą: <http://archyvas.veidas.lt/lt/leidinys.full/4a163c0feca02>.

¹⁵⁷ BITINAS, A. Lietuvos pensijų sistemos modelis ir pensijų garantijų perspektyvos. Jurisprudencija, 2008, Nr. 8 (110), p. 23,

2.2. Lietuvos Respublikos nukentėjusiųjų asmenų valstybinių pensijų ypatumai

Valstybinių pensijų įstatymas¹⁵⁸ reglamentuoja ir nukentėjusiųjų asmenų, turinčių teisę gauti valstybines pensijas, ratą, šių pensijų skyrimą ir mokėjimą. Nukentėję asmenys turi teisę gauti valstybinę pensiją, jei yra Lietuvos Respublikos piliečiai, įrašyti į Lietuvos gyventojų registrą, negaunantys iš kitos valstybės panašaus pobūdžio pensijos (išskyrus socialinio draudimo pensiją) ar kitokios nuolatinės kompensacinės išmokos. Nukentėjusiųjų asmenų valstybines pensijas turi teisę gauti didelis asmenų ratas:

- 1) tapę invalidais dėl 1991 metų sausio 11-13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių;
- 2) politiniai kaliniai ir tremtiniai;
- 3) pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms (rezistencijos) dalyviai – laisvės kovų dalyviai;
- 4) Antrojo pasaulinio karo metais buvę išvežti priverstiniam darbams už buvusios TSRS ribų arba buvę getuose, koncentracijos ar kitokio tipo prievartinėse stovyklose;
- 5) Antrojo pasaulinio karo metais tarnavę antihitlerinės koalicijos valstybių veikiančiose armijose, partizanų būriuose ar junginiuose;
- 6) dalyvavę likviduojant Černobylio atominės elektrinės avarijos padarinius;
- 7) tapę invalidais būtiniosios karinės tarnybos ar karinių mokymų sovietinėje armijoje (1945 07 22 - 1991 12 31) metu arba vėliau buvę pripažinti invalidais dėl ligų, susijusių su karine tarnyba;
- 8) būtinąją karinę tarnybą ar karinius mokymus sovietinėje armijoje atlikę Afganistane;
- 9) asmenys pagal TSRS ir nacistinės Vokietijos 1941 metų sausio 10 d. Susitarimą dėl gyventojų mainų atkelti į Lietuvą;
- 10) nukentėję nuo minų ir sprogmenų ir iki 2005 metų liepos 1 d. teisės aktų nustatyta tvarka turi I, II, III grupės invalidumą nuo vaikystės.¹⁵⁹

Žuvusiųjų dėl 1991 metų sausio 11-13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių, pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms (rezistencijos) veiksmų metu, taip pat nužudytų ir mirusių neteisėto kalinimo ar tremties metu, žuvusių ar mirusių dėl Černobylio atominės elektrinės avarijos padarinių likvidavimo, žuvusių ar mirusių būtiniosios karinės tarnybos ar karinių mokymų sovietinėje armijoje (1945 07 22 - 1991

¹⁵⁸ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

¹⁵⁹ Ibid.

12 31) metu arba vėliau mirusių dėl ligų, susijusių su karine tarnyba nukentėjusiųjų asmenų valstybines pensijas taip pat turi teisę gauti jų tėvai, sutuoktiniai ir vaikai. Nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos taip pat skiriamos bei mokamos 2 ir 4 punktuose nurodytų asmenų tėvams, tapusiems I ar II grupių invalidais arba sukakusiems senatvės pensijos amžių.

Valstybinių pensijų įstatyme¹⁶⁰ išskirtas sąrašas asmenų, kuriems neskiriamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos, t.y. asmenys dirbę Lietuvos teritorijoje 1941-1944 metais veikusiuose sovietinių desantininkų, partizanų būriuose ar junginiuose, jei šie būriai ar junginiai arba atskiri jiems priklausę asmenys dalyvavo vykdant karo nusikaltimus, nusikaltimus žmonijai ir Lietuvos gyventojų genocidą, dirbo 1939 metais Klaipėdos krašte ir 1941-1944 metais - Lietuvos teritorijoje veikusiose nacistinės Vokietijos okupacinio režimo represinėse struktūrose, dirbo SSRS vidaus reikalų liaudies komisariato (NKVD), SSRS vidaus reikalų ministerijos (MVD) ir SSRS valstybės saugumo ministerijos (MGB) vidaus kariuomenės karinėse prokuratūrose prokurorais ir t.t.¹⁶¹

Nuostata dėl nukentėjusiųjų asmenų valstybinių pensijų neskyrimo netaikoma asmenims, kurie tarnybos ar darbo nurodytose struktūrose metu ar vėliau dėl politinių motyvų buvo represuoti (įkalinti, nuteisti ar ištremti), taip pat tiems asmenims, kurie tarnaudami ar dirbdami nurodytose struktūrose bendradarbiavo su pasipriešinimo (rezistencijos), Atgimimo laikotarpio (nuo 1987 m. rugpjūčio 23 d. iki 1990 m. kovo 11 d.) bei atkurtos nepriklausomos Lietuvos Respublikos (po 1990 m. kovo 11 d.) organizacijomis bei struktūromis ir vykdė specialias jų užduotis, siekdami atkurti Lietuvos nepriklausomybę ir veikdami Lietuvos Respublikos labui.

Nukentėjusiųjų asmenų valstybinė pensija skiriama asmenų, žuvusių dėl 1991 metų sausio 11-13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių, motinoms, sukakusioms 50 metų arba pripažintoms invalidėmis, taip pat tėvams, sukakusiems senatvės pensijos amžių arba pripažintiems invalidais.

Teisę į valstybinių pensijų bazės dydžio nukentėjusių asmenų valstybinę našlių ir našlaičių pensiją turi pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių, žuvusių kovos lauke ar suėmimo metu, nužudytų ar mirusių tardymo ar kalinimo metu, nuteistų mirties bausme, jei bausmė įvykdyta, našliai (našlės), taip pat našlaičiai vaikai (įvaikai), jeigu jie tėvų mirties metu buvo nepilnamečiai, bei politinių kalinių vaikai (įvaikai), jeigu jie abiejų kalinčių tėvų mirties metu (taip pat, jeigu vienas tėvų (tėvių) buvo miręs, ištremtas

¹⁶⁰ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

¹⁶¹ Ibid.

arba dingęs be žinios, o kitas kalėjo) buvo nepilnamečiai. Šioje dalyje nurodytiems asmenims nustatyta nukentėjusių asmenų valstybinė našlaičių pensija skiriama ir mokama, jei jie neturi teisės į kitą nukentėjusių asmenų valstybinę pensiją.¹⁶²

Nukentėjusių asmenų valstybinė našlių ir našlaičių pensija skiriama ir mokama, jeigu, turintys teisę ją gauti, yra sukakę senatvės pensijos amžių arba pripažinti I ar II grupių invalidais.¹⁶³

Nukentėjusių asmenų valstybinei pensijai skirti reikalavimas analogiškas I ir II laipsnio valstybinių pensijų skyrimui - Lietuvos Respublikos pilietybės turėjimas, tačiau yra nustatomi ir papildomi reikalavimai:

1) duomenys apie nuolatinę gyvenamąją vietą Lietuvoje, o duomenys neturinčių gyvenamosios vietos - apie savivaldybę, kurioje jie gyvena, turi būti įrašyti į Lietuvos gyventojų registrą;

2) negali gauti iš kitos valstybės panašaus pobūdžio pensijos (išskyrus socialinio draudimo pensijos) ar kitokios nuolatinės kompensacinės išmokos.¹⁶⁴

Pačios didžiausios valstybinės pensijos yra skiriamos asmenims, nukentėjusiems dėl 1991 metų sausio 11-13 dienomis vykdytos agresijos, po jų sekusių įvykių. Kodėl būtent jos išskiriamos iš visų nukentėjusiųjų asmenų grupės visai neaišku, nes negalima išmatuoti skausmo ir patirtų kančių dydžio. Šios pensijos turėtų iš esmės būti kompensacinio pobūdžio, nustatant visai nukentėjusiųjų asmenų grupei vienodą kompensaciją.

Nukentėjusiųjų asmenų dėl 1991 metų sausio 11-13 dienomis vykdytos agresijos ir po jų sekusių įvykių valstybinės pensijos dydis siekia nuo 4 valstybinių pensijų bazių dydžių iki 8. Nustatomas pagal netektą procentinį darbingumą.¹⁶⁵

Sužalotiems šio įvykio metu, tačiau netapusiems invalidais, skiriama valstybinių pensijų bazės dydžio valstybinė pensija, bet mokama nuo Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymu nustatyto senatvės pensinio amžiaus. Anksčiau mokama tokiu atveju, kai asmuo netenka 60 procentų ir daugiau darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d.- I ar II grupės invalidais) dėl susirgimo, nesusijusio su 1991 metų sausio 11-13 dienomis vykdytos agresijos ir po jų sekusių įvykių.

Nukentėjusiųjų asmenų valstybines pensijas turi teisę gauti ir tėvai, sutuoktiniai bei vaikai. Pati didžiausia 8 valstybinių pensijų bazių dydžio nukentėjusiųjų valstybinė pensija skiriama ir tėvams žuvusiųjų per šiuos įvykius, tačiau atkreiptinas dėmesys, kad

¹⁶² Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Ibid.

taip pat skirtingai, kas yra visai nesuprantama: motinoms, sukakusioms 50 metų arba pripažintoms nedarbingoms ar iš dalies darbingoms, o tėvams, sukakusiems senatvės pensijos amžių arba pripažintiems nedarbingais ar iš dalies darbingais. Šiuo atveju galima būtų įtarti lyčių lygybės principo pažeidimą.

Skyrimas tokių didelių valstybinių pensijų (8 valstybinių pensijų bazių dydžio) nukentėjusiųjų asmenų dėl 1991 metų sausio 11-13 dienomis vykdytos agresijos ir po jų sekusių įvykių tėvams - diskriminacija kitų nukentėjusiųjų tėvų ir artimųjų atžvilgiu. Nesvarbu, ar tu netekai vaiko, kai jis atlikinėjo būtinąją karinę tarnybą, karinius mokymus sovietinėje armijoje, ar Černobylio atominės elektrinės avarijos padarinių likvidavimo darbų poveikio metu, skausmas vienodai didelis. Šiuo atveju nėra paisomi pagrindiniai konstituciniai principai: teisingumo, sąžiningumo, proporcingumo.

Visų kitų nukentėjusiųjų asmenų, išskyrus dar ir asmenis, kurie tapo invalidais būtiniosios karinės tarnybos ar karinių mokymų sovietinėje armijoje (1945 07 22 - 1991 12 31) metu arba vėliau tapo nedarbingais ar iš dalies darbingais (iki 2005 m. liepos 1d.-invalidais) dėl ligų, susijusių su karine tarnyba,¹⁶⁶ valstybinė pensija skiriama valstybinių pensijų bazės dydžio, išimtis dar yra asmenys, kurie tapo nedarbingais arba iš dalies darbingi dėl:

1) neteisėto kalinimo ir tremties, pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms (rezistencijos) veiksmų metu;

2) išvežimo priverstiniam darbams, buvimo getuose ir koncentracijos stovyklose;

3) buvimo kitokio tipo prievartinėse stovyklose;

4) dalyvavimo karo veiksmuose bei atlikimo būtinąją karinę tarnybą ar karinius mokymus sovietinėje armijoje arba vėliau pripažinimo nedarbingais ar iš dalies darbingais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) dėl ligų, susijusių su karine tarnyba;

5) Černobylio atominės elektrinės avarijos padarinių likvidavimo darbų poveikio.

Jiems mokamos valstybinės pensijos dydis siekia nuo 0,75 valstybinės pensijų bazės dydžio iki 2. Nustatomas taip pat pagal netektą procentinį darbingumą.¹⁶⁷

Išskiriami politiniai kaliniai, tremtiniai ar buvę beglobiai vaikai, kurie kalėjo ar buvo išstremti ne mažiau kaip 15 kalendorinių metų buvusios TSRS Tolimosios Šiaurės rajonuose ar jiems prilygintose vietovėse pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintą buvusios TSRS Tolimosios Šiaurės rajonų ir jiems prilygintų vietovių sąrašą, valstybinių pensijų bazės dydžio nukentėjusiųjų asmenų valstybinė pensija skiriama ir mokama likus 5 metams iki senatvės pensijos amžiaus. Ši pensija skiriama ir mokama su

¹⁶⁶ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

¹⁶⁷ Ibid.

sąlyga, kad asmeniui nėra mokama jokia Lietuvos Respublikos ar kitos valstybės pensija ar nuolatinė kompensacinė išmoka už ypatingas darbo sąlygas.¹⁶⁸

Apibendrinant I ir II laipsnių, nukentėjusių asmenų valstybinių pensijų skyrimą matyti, jog vienas įstatymas, reglamentuojantis šių pensijų skyrimą, nustato labai skirtingas sąlygas, o taip pat nustato skirtingus jų dydžius. Jei I ir II laipsnio valstybinės pensijos dydis yra nuo 2 iki 4, tai nukentėjusiųjų asmenų nuo 0,75 iki 8 valstybinių pensijų bazių dydžio.

Nukentėjusiųjų asmenų valstybinių pensijų sistemos vienas iš ypatumų - tai labai didelis asmenų, turinčių teisę gauti šią valstybinę pensiją, ratas. Tai socialinė parama asmenims, kuri yra kompensacinio pobūdžio. Valstybė moka kompensaciją už patirtą žalą. Šiuo metu valstybinę pensiją turi teisę gauti daugiau kaip 113 000 gyventojų, bet net 95 procentus visų valstybinių pensijų scheme sudaro nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos.

Dar vienas ypatumų šios sistemos - reikalavimas turėti Lietuvos pilietybę, nuolat gyventi Lietuvoje, duomenys apie gyvenamąją vietą turi būti įrašyti į Lietuvos Respublikos gyventojų registrą, negauti jokios kitos panašios pensijos iš kitos valstybės. Kadangi nustatyti tokie reikalavimai nukentėjusiųjų asmenų valstybinei pensijai gauti, tai jos mokėjimas nutraukiamas, kai asmuo išvyksta nuolat gyventi į užsienį. Akivaizdu, kad šie asmenys yra daug vertesni gauti nukentėjusiųjų valstybinę pensiją, išvykus gyventi į užsienį, nei aukščiausieji valstybės pareigūnai, kurie savo pareigas ėjo tik du metus.

Taigi, šios pensijos iš esmės turėtų būti kompensacinio pobūdžio, nustatant visai nukentėjusiųjų asmenų grupei vienodą kompensaciją, nes vieniems skiriama 0,75 valstybinių pensijų bazės dydžio nukentėjusiųjų asmenų valstybinę pensiją, o kitiems 8 valstybinių pensijų bazių dydžio. Galima būtų teigti, kad yra pažeidžiami konstituciniai teisingumo, sąžiningumo ir proporcingumo principai.

¹⁶⁸ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

2.3. Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo sąlyga, apribojimai

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, svarbiausias ir aktualiausias socialinės apsaugos klausimas buvo pareigūnų socialinių garantijų klausimas. Nemažai Europos šalių yra įtvirtinusios specialias socialinės apsaugos schemas pareigūnams, kariams, kitiems valstybės tarnautojams. Jie atskirti nuo bendros socialinės apsaugos sistemos. Socialinės garantijos, kurios suteikiamos Lietuvoje pareigūnams ir kariams laikomos „papildomomis“ socialinės apsaugos garantijomis. Jie laikomi „privilegiuotaisiais“, nes, nesulaukus pensinio amžiaus, be valstybinių pensijų gauna dar ir socialinio draudimo pensijas. Tokia šių asmenų socialinės apsaugos teisinis reguliavimas laikomas skaidančiu ar priešinančiu visuomenei, tačiau nereikia pamiršti, kad būtent šios kategorijos asmenų - pareigūnų ir karių - darbas yra specifinio pobūdžio ir reikalauja didelės atsakomybės. Pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais šie asmenys turėjo užtikrinti teisės laikymąsi ir teisingumo vykdymą, o tam, kad išlaikyti aukštos kvalifikacijos darbuotojus vidaus reikalų sistemoje, reikėjo suteikti ir papildomų garantijų.¹⁶⁹

Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas¹⁷⁰ skyrė pareigūnams ir kariams valstybines pensijas už tarnybą, netekto darbingumo ir našlių ir našlaičių pensijas. Lietuvos Respublikos Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas¹⁷¹ (toliau Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas) taip pat numato, kad kariai ir pareigūnai, atitinkantys minėto įstatymo nustatytas sąlygas, gauna valstybinio socialinio draudimo pensiją ar netekto darbingumo, našlių ar našlaičių pensiją. Pareigūnų ir karių valstybines pensijas gauna :

- 1) prokuratūros pareigūnai;
- 2) Vidaus reikalų ministerijos, policijos, Valstybės sienos apsaugos tarnybos ir kitų vidaus reikalų įstaigų pareigūnai, vidaus tarnybos dalinių karininkai, liktinės tarnybos puskarininkiai ir kareiviai;
- 3) Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnai;
- 4) Valstybės saugumo departamento sistemos pareigūnai;
- 5) Kalėjų departemento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnai;

¹⁶⁹ PETRYLAITĖ, V., Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų reglamentavimo ypatumai.

[žiūrėta 2009-10-17]. Prieiga per internetą:

http://www.ttvam.lt/uploads/documents/leidiniai_versl_teis_akt_t2/1188.pdf.

¹⁷⁰ Valstybės žinios, 1994, Nr. 99-1958.

¹⁷¹ Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153.

- 6) Profesinės karo tarnybos kariai ir Antrajame operatyvinių tarnybų departamente prie Krašto apsaugos ministerijos civilinę krašto apsaugos tarnybą atliekantys statutiniai valstybės tarnautojai;
- 7) Muitinės mobiliųjų grupių pareigūnai, muitinės postų pareigūnai, atliekantys operatyvinę veiklą ir (arba) ikiteisminį tyrimą.

Tai negalutinis sąrašas asmenų, kurie turi teisę gauti pareigūnų ir karių valstybinės pensijas. Įstatymas nustato, kad šią pensiją taip pat turi teisę gauti visi aukščiau minimi pareigūnai ir kariai, kurie yra įtraukti į Vidaus reikalų ministerijos, Krašto apsaugos ministerijos kadru, Antrojo operatyvinių tarnybų departamento prie Krašto apsaugos ministerijos, Valstybės saugumo departamento, Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnų rezervą ir dirba kitose Lietuvos Respublikos ministerijose, departamentuose, įstaigose ar organizacijose. Taip pat turi teisę gauti pareigūnų ir karių netekto darbingumo pensiją karo tarnybos kariai, kariai savanoriai, kurie tapo nedarbingais tarnybos ar mokymų metu dėl priežasčių, susijusių su tarnyba ar mokymais. Šiems asmenims žuvus, tarnybos ar mokymų metu, yra skiriama žuvusiojo sutuoktiniui ir vaikams pareigūnų ir karių valstybinės našlių ir našlaičių pensijos.

Taigi, pagal Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymą¹⁷², asmenų, turinčių teisę gauti šią pensiją, ratas yra tikrai nemažas. Tačiau yra nustatytos ir tam tikros šių pensijų skyrimo sąlygos ir ne kiekvienas pareigūnas ar karys turi teisę ją gauti. Pareigūnams, ištarnavusiems prokuratūroje 20 ir daugiau metų, pareigūnų ir karių valstybinė pensija skiriama ir išmokama tik suėjus Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo¹⁷³ nustatyto senatvės pensijos amžiaus. Tai nėra visai suprantamas ir logiškai paaiškinamas sprendimas. Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatyme¹⁷⁴ visiems pareigūnams ir kariams turėtų būti skiriamos valstybinės pensijos už ypatingą darbą, kad šioje sistemoje išdirbo įstatyme nustatytą laiką. Jie gali dirbti toliau, tai ne senatvės pensija, todėl įstatymo reglamentavimas, jog išskirtinai pareigūnams, tarnavusiems prokuratūroje, reikia sulaukti ir senatvės pensijos amžiaus, yra diskriminuojantis ir neteisingas šių pareigūnų atžvilgiu. Teisinga būtų pensijos skyrimo reikalavimus suvienodinti arba prokuratūroje dirbančius pareigūnus išbraukti iš asmenų rato, turinčių teisę gauti pareigūnų ir karių valstybinę pensiją.

Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas¹⁷⁵ reglamentuoja ir šių pensijų skyrimo ir išmokėjimo apribojimus. Įstatymo 11 straipsnis nustato, kad pareigūnai ir

¹⁷² Valstybės žinios, 1994, Nr. 99-1958.

¹⁷³ Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153.

¹⁷⁴ Valstybės žinios, 1994, Nr. 99-1958.

¹⁷⁵ Ibid.

kariai, kurie vis dar tarnauja, valstybinės pensijos nemokamos, mokamos tik našlių pensijos. Ši nuostata parodo esminį skirtumą tarp pareigūnų ir karių valstybinių pensijų ir valstybinių socialinio draudimo pensijų. Valstybinės socialinio draudimo pensijos mokamos dirbantiems pensininkams.

Buvo kilęs klausimas, ar teisinga, kad tarnaujantiems pareigūnams taikomas toks apribojimas - nemokėti valstybinės pensijos. 2001 metais Vilniaus apygardos teismas kreipėsi su prašymu į Konstitucinį Teismą, kad ištirtų, ar minėto įstatymo 11 straipsnis neprieštaruoja Konstitucijos preambulėje įtvirtintiems teisingos pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės principams, Konstitucijos 48 straipsnio 1 daliai ir 52 straipsniui¹⁷⁶.

Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad įstatymų leidėjas, nustatydamas pareigūnų ir karių, kuriems mokamos pareigūnų ir karių valstybinės pensijos, ratą, šių pensijų skyrimo ir mokėjimo pagrindus bei sąlygas, pensijų dydį, yra saistomas konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, teisingumo, proporcingumo ir protingumo principų. Teismas pažymėjo, kad jei įstatymų leidėjas neatsižvelgtų į pareigūnų ir karių tarnybos specifiką, konkrečių pareigų pobūdį ar kitas ypatingas aplinkybes, tai šių pensijų skyrimas ir mokėjimas gali tapti „privilegija“. Vadinasi, įstatymų leidėjas negali įtvirtinti tokio teisinio reguliavimo, kad asmenims, neišėjusiems iš tarnybos ar sugrižusiems į ją, būtų mokama pareigūnų ir karių valstybinė pensija. Todėl valstybė, nustatydamą tokį teisinį reguliavimą, prisiima atsakomybę tokią pensiją paskirti ir apmokėti asmenims, išėjusiems iš tarnybos, turintiems tarnybos stažą, amžių ir kt.¹⁷⁷

2003 m. liepos 4 d. neteko galios Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 2 dalies (2000 m. gruodžio 21 d. redakcija) nuostata „išėjusiems iš tarnybos pareigūnams ir kariams, kurie po pareigūnų ar karių valstybinių pensijų už tarnybą arba po pareigūnų ar karių valstybinių invalidumo pensijų paskyrimo turi pajamų, nuo kurių skaičiuojamos ir mokamos valstybinio socialinio pensijų draudimo

¹⁷⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 2 dalies (2000 m. gruodžio 21 d. redakcija) ir 13 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimu Nr. 83 patvirtintų Vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, Valstybės saugumo, Krašto apsaugos, Prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo bei mokėjimo nuostatų 25 punkto 2 pastraipos (2001 m. gegužės 25 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir šių nuostatų 5 punkto atitikties Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 4 daliai“. Valstybės žinios. 2003. Nr. 68-3094.

¹⁷⁷ Ibid.

įmokos, arba kurie gauna valstybinio socialinio draudimo ligos (įskaitant ir darbdavio mokamas ligos dienomis), motinystės, motinystės (tėvystės) ar bedarbio pašalpas <...>, mokama 30 procentų dydžio pareigūno ar kario valstybinės pensijos dalis¹⁷⁸.

Konstitucinis teismas jau aukščiau minėtame 2003 m. liepos 4 d. nutarime priėmė sprendimą, kad ši nuostata prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos¹⁷⁹ 23 straipsniui, 52 straipsniui, konstituciniam teisinės valstybės principui. Toks priimtas Konstitucinio Teismo nutarimas panaikino draudimą, išėjusiam iš tarnybos pareigūnui ar kariui ir gaunančiam valstybinę pensiją, turėti pajamų, nuo kurių skaičiuojamos ir mokamos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos.

1995 m., priėmus Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą¹⁸⁰, valstybinio socialinio pensijų draudimu pradėta drausti valstybės karinių struktūrų darbuotojai. Šis žingsnis turėtų palaiapsniui panaikinti šių asmenų privilegijas, įtraukiant į bendrą socialinio draudimo sistemą.

Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas¹⁸¹ nustato 4 sąlygas, kada pareigūnams ir kariams, išėjusiems iš tarnybos, skiriama valstybinė pensija: jeigu jie išstarnavo 20 ir daugiau metų, kai yra išstarnavęs įstatyme nurodytose tarnybose tam tikrą laiką ir sulaukęs senatvės pensijos amžių, pripažintas invalidu dėl priežasčių, susijusių su tarnyba, atleisti dėl sveikatos, kurie išstarnavę ne mažiau kaip 5 m.¹⁸² Pagrindinė ir bendra sąlyga skirti valstybinę pensiją yra susieta su išėjimu iš tarnybos, vadinasi pareigūnai ir kariai gali gauti valstybinę pensiją ir nesulaukę nustatyto senatvės pensijos amžiaus.

Prokuratūros pareigūnai šiuo atžvilgiu yra išskiriami iš visos asmenų grupės. Jiems skiriama valstybinė pensija tik sulaukus Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatyme¹⁸³ nustatyto senatvės pensijos amžiaus. Tokie reikalavimai nėra nustatyti pareigūnams ir kariams, kurie būdami įtraukti į Vidaus reikalų ministerijos, Krašto apsaugos ministerijos kadru, Antrojo operatyvinių tarnybų departamento prie Krašto apsaugos ministerijos rezervą, Valstybės saugumo departamento, Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnų rezervą, dirba kitose Lietuvos Respublikos ministerijose, departamentuose, įstaigose ir organizacijose.¹⁸⁴ Galima būtų teigti, jog prokuratūros pareigūnų valstybinės pensijos skyrimo sąlygos nesiskiria nuo visų likusių valstybės gyventojų valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo sąlygų. Pensijos skyrimas

¹⁷⁸ Cit. op.168.

¹⁷⁹ Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹⁸⁰ Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153.

¹⁸¹ Valstybės žinios, 1994, Nr. 99-1958; 2005, Nr. 71-2558.

¹⁸² Ibid.

¹⁸³ Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153.

¹⁸⁴ Valstybės žinios, 1994, Nr. 99-1958; 2005, Nr. 71-2558.

siejamas su negalėjimu dirbti, o ne su ypatingu darbu, todėl yra neteisingas visų kitų pareigūnų ir karių atžvilgiu.

Pareigūnų ir karių pensijos, panašiai kaip ir valstybinių socialinio draudimo pensijos, dydis priklauso nuo darbo užmokesčio dydžio ir darbo stažo.

Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatyme, 7 straipsnyje nustatyta, kad pareigūnų ir karių valstybinės pensijos dydis apskaičiuojamas pagal paskutinio mėnesio, kurį jis nustoja eiti pareigas, nustatytą darbo užmokestį. Į šį darbo užmokestį yra įskaičiuojama pareiginė alga, priedai už tarnybos stažą, laipsnį, kvalifikacinę kategoriją. 1 procentas darbo užmokesčio dydžio pridedama už kiekvienus tarnybos metus.¹⁸⁵

V. Petrylaitės nuomonė yra, kad šių pensijų apskaičiavimas yra teisingas, kadangi leidžia atsižvelgti į konkretaus pareigūno, kario pasiekimus, t.y. įvertinamos jo pareigos, kurios atspindi asmens pasiekimus tarnyboje.¹⁸⁶ Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų paskaičiavimas, palyginti su socialinio draudimo pensijomis, yra žymiai palankesnis, nes imamos paskutinio darbo mėnesio pajamos, kai tuo tarpu socialinio draudimo pensijos apskaičiavimui turi įtakos nuo 1994 metų iki išėjimo į pensiją momento visi gauti atlyginimai.

Išskirtinis bruožas pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrime yra tas, kad jiems vieninteliams taikomos dvigubos socialinės garantijos. Jiems vienu metu mokama valstybinė pensija iš valstybės biudžeto ir valstybinio socialinio draudimo senatvės, netekto darbingumo, našlių ir našlaičių pensijos.

Pareigūnų ir karių darbingumo netekimas ir valstybinės pensijos skyrimas siejamas su tarnybos ėjimu. Šį faktą nustato žinybinė centrinė medicinos ekspertizės komisija, o kariams nustato krašto apsaugos ministro sudaryta tarnybinio tyrimo komisija. Nustačius priežastinį ryšį, pareigūnams ir kariams yra skiriama valstybinė netekto darbingumo pensija. Jos dydis apskaičiuojamas sudauginus tam tikrą procentą, kuris priklauso nuo darbo stažo, su paskutinio tarnybos mėnesio darbo užmokesčio dydžiu. Procentai siekia nuo 0,5 iki 1,2 priklausomai nuo netekto procentinio darbingumo.

Privalomosios karo tarnybos kariams bei kariams savanoriams mokama netekto darbingumo valstybinės pensijos mokėjimas siejamas su valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžiu, o ne su valstybinių pensijų baze (200 litų). Mokama nuo 0,75 iki 2 valstybės socialinio draudimo bazinių pensijų dydžio priklausomai nuo netekto

¹⁸⁵ Valstybės žinios, 1994, Nr. 99-1958; 2005, Nr. 71-2558.

¹⁸⁶ PETRYLAITĖ, V., Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų reglamentavimo ypatumai. [žiūrėta 2009-10-17]. Prieiga per internetą: http://www.ttvam.lt/uploads/documents/leidiniai_verisl_teis_akt_t2/1188.pdf.

procentinio darbingumo.¹⁸⁷ Pažymėtina, kad šios pensijos dydžio susiejimas su valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžiu yra teisingas, nes ji yra didesnė už valstybinių pensijų bazę, o privalomosios karo tarnybos kariai ar kariai savanoriai neturi pakankamo darbo stažo, pagal kurį būtų imanoma paskaičiuoti valstybinę pensiją.

Pareigūnų ir karių valstybinė pensija bendroje valstybinių pensijų sistemoje artimiausia yra mokslininkų ir teisėjų valstybinėms pensijoms, tačiau skirtumai akivaizdūs.

Pareigūnui ar kariui, persikėlusiam nuolat gyventi į užsienį, paskirtoji pareigūnų ir karių valstybinė pensija už tarnybą siunčiama ten, kur šis asmuo gyvena, jei išvykusio pensininko tarnybos Lietuvoje laikas pensijai skirti ne mažesnis kaip 15 metų, jeigu mažesnis pensija išmokama už šešis mėnesius į priekį tokio dydžio, kokia ji buvo išvykimo mėnesį, ir toliau nebemokama.¹⁸⁸ Tačiau nereglamentuojamas pensijos mokėjimo atnaujinimas, todėl darytina išvada, jog grįžusiam tokiam kariui ar pareigūnui toliau valstybinė pensija nebemokama.

Išnagrinėjus pareigūnų ir karių valstybines pensijas, pastebime pagrindinius šios pensijų sistemos skyrimo ypatumus:

1. Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatyme visiems pareigūnams ir kariams, turintiems įstatyme nustatytą darbo stažą, amžių, skiriamos valstybinės pensijos už ypatingą darbą sistemoje;

2. Šių pensijų skyrimas susijęs tik su pilietybės principu, suteikiantis galimybę pareigūnui ar kariui gauti valstybinę pensiją išvykus nuolat gyventi į kitą valstybę;

3. Valstybinių pensijų skyrimas pareigūnams, tarnavusiems prokuratūroje, tik sulaukus pensinio amžiaus, yra diskriminuojantis ir neteisingas šių pareigūnų atžvilgiu. Teisinga būtų pensijos skyrimo reikalavimus suvienodinti arba prokuratūroje dirbančius pareigūnus išbraukti iš asmenų rato, turinčių teisę gauti pareigūnų ir karių valstybinę pensiją;

4. Įstatymų leidėjas įtvirtino teisinį reguliavimą, kad pareigūnų ir karių valstybinė pensija skiriama tik asmenims, išėjusiems iš tarnybos, kas leidžia šių pensijų skyrimą ir mokėjimą sureguliuoti, kad netaptų „privilegija“;

5. Išskirtinis bruožas pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrime yra tas, kad vieninteliems taikomos dvigubos socialinės garantijos. Jiems vienu metu mokama valstybinė pensija iš valstybės biudžeto ir valstybinio socialinio draudimo senatvės, netekto darbingumo, našlių ir našlaičių pensijos.

¹⁸⁷ Valstybės žinios, 1994, Nr. 99-1958; 2005, Nr. 71-2558.

¹⁸⁸ Ibid.

2.4. Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų teisinio reguliavimo ypatumai ir problemos

2000 m. balandžio 26 d. Vyriausybės priimtoje Pensijų sistemos reformos koncepcijoje numatyta atsisakyti nepagrįstų privilegijuotų valstybinių pensijų, tačiau jau 2002 metais privilegijuotųjų ratą praplėtė - priėmė Teisėjų valstybinių pensijų įstatymą¹⁸⁹. Šis įstatymas pagausino valstybinių pensijų gavėjų gretas. Lieka neaiškus Vyriausybės požiūris į valstybines pensijas, tokių pensijų skyrimo tikslą. Dauguma suprantame, jog valstybinių pensijų schema suteikia nepagrįstų privilegijų, pažeidžia socialinį teisingumą, didina valstybės biudžeto išlaidas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas 2001-07-12 dienos nutarime konstatavo, kad turi būti įtvirtintos teisėjų socialinės garantijos ir nutrūkus jo kaip teisėjo įgaliojimams. Teismas konstatavo, kad teisėjas turi būti ne tik aukštos kvalifikacijos, nepriekaištingos reputacijos, bet ir materialiai aprūpintas.¹⁹⁰ Toks Konstitucinio Teismo nutarimas įtakojo įstatymų leidėją priimti įstatymą, kuris įtvirtino teisėjų socialines garantijas, nustatant teisę į valstybinę pensiją. Teisėjai šiuo metu draudžiami valstybiniu socialiniu draudimu bei turi teisę į valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijas. Teisėjų valstybinių pensijų įstatymas¹⁹¹ reglamentuoja teisę gauti valstybinę pensiją iš valstybės biudžeto visų valstybės teismų bei paskirtiems ir išrinktiems nuo Lietuvos į bet kokio tarptautinio teismo teisėjams.

Teisėjų valstybinių pensijų įstatyme¹⁹² nustatomas pagrindinis teisėjų valstybinių pensijų skyrimo reikalavimas - tai būtų asmenys, kurie dirbo Konstitucinio teismo, bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų teisėjais bei nuo Lietuvos išrinktais ir paskirtais bet kokio tarptautinio teismo teisėjais. Papildomi teisėjų valstybinės pensijos skyrimo reikalavimai:

- 1) kreipimosi dėl pensijos skyrimo metu būti Lietuvos Respublikos piliečiu ir nuolat gyventi Lietuvoje;
- 2) sukakę valstybinio socialinio draudimo įstatymo nustatyto pensinio amžiaus;
- 3) yra nustoję dirbti teisėjais;
- 4) yra įgiję ne mažesnę kaip 5 metų teisėjo darbo stažą.

Lyginant pareigūnų ir karių valstybinės pensijos paskaičiavimą su teisėjų valstybinių pensijų paskaičiavimu, skirtumai dideli. Šiuo atveju teisėjų valstybinė pensija

¹⁸⁹ Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3088.

¹⁹⁰ Cit. Op, 82.

¹⁹¹ Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3088.

¹⁹² Ibid.

yra žymiai didesnė, nes apskaičiuojama iš paskutinių 5 metų, prieš nustojant eiti pareigas, teisėjo gauto darbo užmokesčio vidurkio ir skiriami procentai. Skiriami procentai priklauso nuo darbo stažo. Kai darbo stažas 20 ir daugiau metų - 45 procentai, kai didesnis kaip 15, bet mažesnis kaip 20 metų - 35, kai darbo stažas yra 10 metų ir daugiau - 20 procentų šio dydžio, o kai darbo stažas yra 5 metai ir daugiau - 10 procentų šio dydžio teisėjo valstybinė pensija.¹⁹³

Remiantis Teisėjų valstybinių pensijų įstatymo¹⁹⁴ 5 straipsniu, teisėjų darbo stažas skaičiuojamas tik nuo 1990 m. kovo 11d. Tokiu nustatymu diskriminuojami tie teisėjai, kurių darbo stažą sudaro "sovietinis" laikotarpis, kadangi pensijų dydžiui daro didelę įtaką šio darbo stažo turėjimas.

Valstybinė teisėjų pensija mokama už praėjusį mėnesį, kadangi ši įstatyminė norma yra siejama su draudžiamų pajamų neturėjimu. Teisėjų valstybinių pensijų įstatyme, 4 straipsnyje buvo nustatyta, jog teisėjų valstybinė pensija neskiriama, o paskirtoji nemokama, „jei asmuo turi pajamų, nuo kurių skaičiuojamos ir mokamos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos, arba gauna valstybinio socialinio draudimo ligos (įskaitant ir darbdavio mokamas ligos dienomis), motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės), profesinės reabilitacijos pašalpas ar nedarbo socialinio draudimo išmokas“¹⁹⁵ Šiuo klausimu pasisakė Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir 2006 metų birželio 8 d. priėmė nutarimą, kuriame pripažino, jog ši nuostata prieštarauja Konstitucijos 52, 109 straipsniams, konstituciniam teisinės valstybės principui, o nuostata „Teisėjų valstybinė pensija neskiriama, o paskirtoji nemokama, jei: <...> 6) asmuo turi pajamų, nuo kurių skaičiuojamos ir mokamos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos“ - dar ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 straipsnio 1 daliai.¹⁹⁶

Taigi, turint vienodą darbo stažą ir atlyginimą, teisėjų valstybinės pensijos yra žymiai didesnės negu pareigūnų ir karių valstybinės pensijos.

Valstybinių pensijų mokėjimas išvykusiems asmenims, turintiems teisę į valstybinę pensiją, gyventi į užsienį reglamentuojamas taip pat labai skirtingai.

Pavyzdžiui nukentėjusiųjų asmenų, mokslininkų valstybinės pensijos asmenims, išvykusiems nuolat gyventi į užsienį, nemokamos, tačiau teisėjams bei kariams ir pareigūnams, išvykusiems gyventi į užsienį, toliau mokama atitinkama valstybinė pensija.

Teisėjų valstybinė pensija mokama tik tuo atveju, jei jo darbo teisėjo darbo stažas Lietuvos Respublikos teismuose yra ne mažesnis kaip 20 m., tačiau jei mažesnis už 20 m.,

¹⁹³ Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3088.

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ Valstybės žinios, 2006, Nr. 72-2686.

tai išmokama už 6 mėnesius į priekį ir toliau nebemokoma. Pensijos mokėjimas atnaujinamas, kai asmuo vėl grįžta nuolat gyventi į Lietuvą. Mokama nuo pirmos dienos mėnesio, einančio po to mėnesio, kurį asmuo grįžo nuolat gyventi į Lietuvą, o išmokėta pensija už 6 mėnesius į priekį antrą kartą nemokoma.

Išanalizavus teisėjų valstybinių pensijų sistemos teisinio reguliavimo ypatumus, išaiškėja, kad teisėjų darbo stažas, apskaičiuojant valstybinės pensijos dydį, turi ypatingai didelę reikšmę. Diskriminuojami tie teisėjai, kurių darbo stažas susideda tarybinių laikų ir nuo Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo, žinant, kad tarybinių laikų darbo stažas neįskaičiuojamas į bendrą stažą. Tačiau, turint vienodą darbo stažą ir atlyginimą, teisėjų valstybinės pensijos yra žymiai didesnės negu pareigūnų ir karių valstybinės pensijos.

Atkreiptinas dėmesys, kad valstybinių pensijų mokėjimas išvykusiems asmenims, turintiems teisę į valstybinę pensiją, gyventi į užsienį reglamentuojamas taip pat labai skirtingai. Nukentėjusiųjų asmenų, mokslininkų valstybinės pensijos asmenims, išvykusiems nuolat gyventi į užsienį, nemokamos, tačiau teisėjams bei kariams ir pareigūnams, išvykusiems gyventi į užsienį, toliau mokama atitinkama valstybinė pensija. Turi išpildyti vienintelę sąlygą - turi turėti ne mažesnis kaip 20 m. darbo stažą.

2.5. Mokslininkų papildomo pensinio aprūpinimo sistema, pagrindinės problemos ir trūkumai

Mokslininkai yra specifinė darbuotojų kategorija. Jų pensinį aprūpinimą reglamentuoja ne tik Valstybinių pensijų įstatymas¹⁹⁷, bet ir Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas.¹⁹⁸ Valstybinių pensijų įstatymas mokslininkų valstybines pensijas nustato tik laikinai, kol nebus sudaryta atskira mokslininkų pensinio draudimo sistema. Sukūrus šią sistemą, mokslininkai bus remiami valstybės biudžeto lėšomis.

Mokslininkų svarbiausios socialinės garantijos yra darbo sutarties trukmė, darbo užmokestis ir valstybinė pensija.

Mokslininkų valstybinė pensija pagal Mokslininkų valstybinių pensijų laikinąjį įstatymą¹⁹⁹ skiriama nuolatiniais Lietuvos Respublikos gyventojams, tačiau nustatytas dar vienas reikalavimas - šiems asmenims įstatymų nustatyta tvarka Lietuvos Respublikoje yra suteiktas arba nostrifikuotas mokslo laipsnis, arba pedagoginis mokslo vardas. Čia nebelieka pilietybės reikalavimo, o minėtos pensijos suteikiamos nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenantiems asmenims ar užsieniečiams. Ši pensija skiriama mokslininkams, kurie dirbo mokslo institucijose, sulaukė pensinio amžiaus ir turi ne mažesnę kaip 10 m. daktaro ar habilituoto daktaro darbo stažą arba tapo nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ar daugiau darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. - I ar II grupės invalidais)²⁰⁰. Šie kriterijai sumažina mokslininkų skaičių, kuriems Fgskiriama mokslininkų valstybinė pensija.

Mokslininkų valstybinių pensijų dydis, kaip ir teisėjų ar pareigūnų ir karių, priklauso nuo mokslinio darbo stažo, tačiau visiškai nepriklauso nuo gautų pajamų ir yra žymiai mažesnis. Anksčiau, kai mokslininkams buvo mokamos mokslininkų rentos, jos dydžio paskaičiavimas buvo sietinas su valstybinio socialinio draudimo pensijų baze. Šiuo metu, pagal laikinąjį mokslininkų valstybinių pensijų įstatymą, mokslininkų valstybinės pensijos dydis sietinas su valstybinių pensijų baze ir jos dydis apskaičiuojamas tokia nustatyta tvarka: už kiekvienus visus daktaro stažo metus kiekvieną mėnesį mokama 10 procentų to mėnesio valstybinių pensijų bazės. Už kiekvienus visus habilituoto daktaro stažo metus kiekvieną mėnesį papildomai mokama 5 procentai to mėnesio valstybinių pensijų bazės.²⁰¹

Vienas iš ypatumų mokslininkų papildomo pensinio aprūpinimo sistemos yra tas,

¹⁹⁷ Valstybės žinios, 2006, Nr. 72-2686.

¹⁹⁸ Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr. 71-2555.

¹⁹⁹ Valstybės žinios, 1995, Nr. 1-4.

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Ibid.

kad mokslininkas, būdamas pensinio amžiaus ir turintis ne mažesnę kaip 10 metų habilituoto daktaro ar daktaro stažą, negaus valstybinės pensijos, jei dirbs ir turės pajamų, nuo kurių bus skaičiuojamos ir mokamos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos. Mokslininkų valstybinės pensijos yra pačios mažiausios, sulyginus su teisėjų ar pareigūnų ir karių valstybinių pensijų dydžiais. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra konstatavęs dėl pareigūnų ir karių bei teisėjų valstybinių pensijų nemokėjimo, kai asmuo turi pajamų, nuo kurių skaičiuojamos ir mokamos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos. Ši nuostata pripažinta prieštaraujanti Konstitucijai, todėl visai neaišku, kodėl ji iki šiol netaikoma ir mokslininkų valstybinių pensijų skyrimui.

Valstybinė mokslininkų pensija atitinka daugelyje valstybių esančias profesines pensijas, jos taip pat mokamos iš valstybės biudžeto. Diskusijos visuomenėje apie tai, kad reikia panaikinti „privilegiuotąsias“ pensijas, kyla vis dažniau, tačiau gyventojai laiko labiau vertais mokslininkus papildomų pensijų nei aukščiausius valstybės pareigūnus.

3. VALSTYBINIŲ PENSIJŲ IR VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO PENSIJŲ SANTYKIS

Valstybinių pensijų ir socialinio draudimo pensijų sistemos yra atskirtos, tačiau galima rasti tam tikrų bendrų bruožų ir specifinių šių dviejų pensijų tipų sąlyčio taškų, kurie leidžia teigti, kad šios dvi sistemos visgi yra susijusios ir derinamos viena su kita.²⁰² Šiose dvejose pensijų sistemose yra vartojamos tos pačios sąvokos, nuostatos, t.y. pensijų mokėjimas išvykusiems asmenims nuolat gyventi užsienį, permokėtos pensijos sumos išieškojimo tvarka, netekto darbingumo procentinis nustatymas ir t.t.

Akivaizdus valstybinių pensijų ir valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos siejantis ryšys yra nuostata, kad valstybinė pensija pradedama mokėti sulaukus senatvės pensinio amžiaus, kurį nustato Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas.²⁰³ Valstybinė pensija yra mokama kartu su valstybine socialinio draudimo senatvės pensija. Taip pat tiek valstybinė pensija, tiek valstybinė socialinio draudimo senatvės pensija mokama netekto darbingumo (invalidumo) atveju.

Pareigūnų ir karių valstybinė pensija mokama ir nesulaukus pensinio amžiaus, tačiau įstatymų leidėjas išimtinai išskyrė prokuratūros pareigūnus. Prokuratūros pareigūnams, kurie yra ištarnavę šioje sistemoje 20 ir daugiau metų, skiriama pensija tik sulaukus Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatyto senatvės pensijos amžiaus. Šio pareigūno valstybinės pensijos gavimas susietas su bendru reikalavimumpensiniu amžiumi, kuris bendrai visiems gyventojams nustatomas pagal Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymą.²⁰⁴

Valstybines pensijas asmenims išmoka labai skirtingos institucijos, priklausomai nuo to, kur asmuo dirbo paskiausiai, tačiau I ir II laipsnio valstybines pensijas moka Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, o kai kurios valstybinės pensijos išmokamos Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritoriniuose skyriuose. Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo²⁰⁵ normos, kurios reglamentuoja pensijos gavėjo prievolę per 10 dienų pranešti pensiją mokančiai institucijai apie gaunamas pajamas, permokėtos pensijos išieškojimą, perkeltos ir į Valstybinių pensijų įstatymą²⁰⁶ bei atskirų grupių valstybinių pensijų specialiuosius įstatymus.

²⁰² PETRYLAITĖ, V., Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų reglamentavimo ypatumai. [žiūrėta 2009-10-17]. Prieiga per internetą: http://www.ttvam.lt/uploads/documents/leidiniai_versl_teis_akt_t2/1188.pdf.

²⁰³ Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153.

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ Ibid.

²⁰⁶ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

Nuo 1990 iki 1998 metų valstybinių pensijų dydis buvo susietas su valstybinio socialinio draudimo bazine pensija. Toks ryšys blogai įtakojo šių dviejų pensijų indeksavimą. Tik 1998 metais valstybinė pensija susieta su valstybine pensijų baze, kuri tai dienai buvo lygi valstybinio socialinio draudimo bazinei pensijai. Šiuo žingsniu buvo siekiama kontroliuoti pensijų didinimo galimybes, kad sparčiai nebūtų didinamos valstybinės pensijos, nes tuo metu sparčiai buvo didinamos valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos. Tačiau privalomosios karo tarnybos karių ir karių savanorių netekto darbingumo pensijos dydis liko susietas su valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžiu (360 litų), kadangi jie neturi kaip pareigūnai ir kariai privalomojo darbo stažo, o valstybinių pensijų bazė mažesnė (200 litų).

Taip pat tie patys teisės aktai reglamentavo valstybines socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijų ir valstybinių našlių ir našlaičių pensijų skyrimą ir mokėjimą. Tik 2006 m. gruodžio 12 d. priimtas įstatymas²⁰⁷, kuris valstybines našlių ir našlaičių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatas perkėlė į Valstybinių pensijų įstatymą.²⁰⁸

Dar vienas iš valstybinių pensijų sistemos ir valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos sąlyčio taškų yra pensijų mokėjimas asmeniui išvykus nuolat gyventi į užsienį. Teisėjų ir pareigūnų bei karių valstybinių pensijų išmokėjimas už 6 mėnesius į priekį ir tolimesnis nemokėjimas, kai jie išvyksta nuolat gyventi į užsienį, atitinkamai neturint 20 ar 15 metų stažą, atitinka Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nuostatas. Minėto įstatymo 43 straipsnis nustato, kad pensininkui išsikėlus nuolat gyventi į kitą valstybę, įgyta pensija nemokoma, jei jis nėra įgijęs ne mažesnę kaip minimalų valstybinio socialinio draudimo pensijų draudimo stažą atitinkamos rūšies pensijai gauti dirbdamas Lietuvos įmonėse, įstaigose ar organizacijose. Jeigu yra įgijęs mažesnę kaip minimalų valstybinio socialinio draudimo pensijų stažą, tai tokiam asmeniui pensija išmokama už šešis mėnesius į priekį išvykimo mėnesio dydžio, toliau ji nebemokama.²⁰⁹ Dabar nustatytas minimalus valstybinio socialinio draudimo pensijų stažas yra 15 metų.

Taigi, toks asmenų, išvykusių nuolat gyventi į užsienį ir gaunančių valstybinę pensiją, teisinis reguliavimas atitinka Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą.²¹⁰

Yra tam tikras panašumas su socialinio draudimo senatvės pensijomis ir nustatant pareigūnų ir karių valstybinės pensijos dydį. Paskaičiuojant pareigūno ir kario valstybinių pensijų dydį yra atsižvelgiama į turimą tarnybos stažą ir darbo užmokesčio dydį, tačiau

²⁰⁷ Valstybės žinios, 2006, Nr. 141-5404.

²⁰⁸ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018

²⁰⁹ Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153.

²¹⁰ Ibid.

esminis skirtumas lyginant šias dvi pensijų rūšis - pareigūnams ir kariams, kurie nėra nutraukę tarnybos, valstybinė pensija nėra mokama. Šiuo atveju mokama tik našlių pensija, o valstybinė socialinio draudimo pensija mokama ir dirbantiems pensinio amžiaus žmonėms.

Šiuo metu valstybinių pensijų sistema ir valstybinių socialinio draudimo pensijų sistema nėra visiškai atskirtos. Jos abi yra socialinės apsaugos sudedamosios dalys, todėl ir egzistuoja siejantys ryšiai.

Valstybinės pensijos turėtų būti pakeistos į papildomų išmokų sistemą. Jos neturi būti siejamos su valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema, kadangi skiriasi šių dviejų sistemų paskirtis. Valstybinių pensijų gavėjai, kuriems jau yra paskirtos minimos pensijos, turėtų turėti galimybę pasirinktai gauti arba valstybinę pensiją, arba valstybinę socialinio draudimo pensiją.

Taigi, valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijų ir valstybinių pensijų sistemų ryšys nėra pageidautinas, kadangi susidaro tam tikrų teisinio reglamentavimo problemų. Įstatymų leidėjas turėtų stengtis atriboti jas vieną nuo kitos, nes ir šių pensijų skyrimo tikslai visiškai netapatūs. Valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos yra skiriamos suėjus juridiniam faktui, t.y. sulaukus nustatyto pensinio amžiaus arba nustačius netekto darbingumo laipsnį, pagal kurį mokama išankstinė netekto darbingumo pensija. O kaip žinome valstybinių pensijų paskirtis visai kitokio pobūdžio, daugiau kompensacinio.

4. VALSTYBINIŲ PENSIJŲ SISTEMOS REFORMA IR PERSPEKTYVOS

Lietuvos pensijų sistemos reformos ir pensijų sistemos modelio tobulinimas yra ypač aktualus šiuo metu. Pagrindinis reformos tikslas - sukurti kiekvienam pensijų sistemos dalyviui stabilų ir pakankamą senatvės pajamų šaltinį. Pensijų sistemos reformos aktualumą lemia šalies demografinė ir ekonominė padėtis. Reformuoti pensijų sistemas taip pat skatina Lietuvos narystė Europos Sąjungoje, nes Lietuva turi dalyvauti įgyvendinant Europos Sąjungos socialinę politiką.²¹¹

Pensijų sistemos reforma turi būti vykdomos pagal priimtą ilgalaikę reformos strategiją. Ši reforma reikalinga tam, kad Vyriausybė galėtų garantuoti išmokas daugumai pensijų sistemos dalyvių.

1994 m. liepos 18 d. priimtas naujas Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymas²¹² ir pradėta vykdyti pensijų sistemos reforma. Minėta reforma palietė valstybinės pensijų sistemos pakeitimus, bet jų finansavimo būdo nepalietė. 1994 m. gruodžio 22 d. priimtas Valstybinių pensijų įstatymas²¹³, kuris įteisino jau buvusias „privilegiuotųjų“ pensijas, finansuojamas iš valstybės biudžeto. Šiuo įstatymu valstybinės pensijos atskirtos nuo valstybinių socialinio draudimo pensijų.

Valstybinių pensijų dydis buvo siejamas su socialinio draudimo bazine pensija, tačiau tai varžė net ir socialinių pensijų indeksavimą, todėl 1998 m. sausio 1 d. įvesta valstybinių pensijų bazė. Atsiejant šias dvi pensijas viena nuo kitos, buvo siekiama valstybines pensijas indeksuoti lėčiau, tačiau galimas ir kitoks rezultatas, kadangi nukentėjusiųjų asmenų pensijų gavėjai turi stiprų „užnugarį“ valdžioje. Juk jokio ryšio su socialinėmis pensijomis, jų dydžiais, valstybinės pensijos nebeturi.

2000 m. balandžio 26 d. Vyriausybė priėmė nutarimą „Dėl Pensijų sistemos reformos koncepcijos“²¹⁴, kurioje numatė nedidinti valstybinių pensijų gavėjų ratą, o mažinti, kadangi valstybinių pensijų sistema pažeidžia socialinį teisingumą visuomenėje. Ši koncepcija liko neįgyvendinta.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija savo 2001 metų pranešime išsakė savo nuomonę dėl 1994 - 1995 metų vykdytos reformos. Pranešime pasisakyta, kad reformos metu valstybinė pensijų sistema buvo ne tik dirbtinai išplėsta, bet ir padidintas šių pensijų dydis.

²¹¹ BITINAS, A. Lietuvos pensijų sistemos modelis ir pensijų garantijų perspektyvos. *Jurisprudencija*, 2008, Nr. 8 (110).

²¹² Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153.

²¹³ Valstybės žinios, 1994, Nr. 101-2018.

²¹⁴ Valstybės žinios, 2000. Nr. 36-998.

Jau 2002 m. konservatorių partijos vedlys Andrius Kubilius iniciavo nacionalinį susitarimą dėl ekonominės, socialinės, kultūrinės šalies raidos galimybės. Čia buvo kalbama apie papildomų atskiroms visuomenės grupėms teikiamų valstybinių pensijų atsisakymą, nes vieša visų partijų nuomonė valstybinių pensijų atžvilgiu buvo neigiama. Tačiau visa tai ir teliko 2002 metų teorinė galimybė. Valstybinių pensijų gavėjų ratas dar padidėjo - prie valstybinių pensijų sistemos prisidėjo dar ir teisėjų valstybinės pensijos.

2002 metais buvo pateikta Lietuvos laisvosios rinkos instituto (toliau- LLRI) valstybinių pensijų sistemos pertvarkymo koncepcija. Tai gairės, kurios turi aiškiai parodyti valstybinių pensijų vietą bendrojoje sistemoje, jos tarpinius ir galutinius tikslus bei jų įgyvendinimo terminus, priimtų išipareigojimų vykdymo tęstinumą. Joje turi atsispindėti, kokių priemonių, pertvarkant valstybinių pensijų sistemą, bus imamasi nedelsiant, kokių - ateityje ir kada konkreiti priemonė bus pradėta įgyvendinti²¹⁵.

LLRI pateikė pastabas ir pasiūlymus dėl valstybinių pensijų sistemos pertvarkymo koncepcijos. Jis pastebi, jog 21 punkte formuluotą „nebeplėsti valstybinių pensijų gavėjų rato“ reikia pakeisti į „nebeskirti naujų valstybinių pensijų“, o 22 punkte neaišku, ar siekis „mažinti asmenų grupes“ reiškia mažinti grupių skaičių ar žmonių skaičių grupėse. Institutas pastebėjo, kad 23 punkte yra numatytos galimybės indeksuoti karių ir pareigūnų pensijas, o tai prieštarauja 17 punktui, kuris numato mažinti valstybinių pensijų dydžių skirtumus. Skirtumą mažinti susiejant pensijų dydį su bazinės pensijos dydžiu. Dabar pareigūnai ir kariai gauna pensijas, kurių dydis paskaičiuojamas pagal buvusį darbo užmokestį ir įvairius priedus. Valstybinės pensijos mokamos iš valstybės biudžeto, todėl manytina, kad išmokos turėtų būti fiksuotos, o ne susietos su darbo užmokesčiu. LLRI nuomone, visos šios priemonės, numatytos valstybinių pensijų sistemos pertvarkymo koncepcijoje turi būti pradėtos įgyvendinti nedelsiant, nes tik tai leistų nebedidinti valstybės išipareigojimų. Galutinis rezultatas - atsisakius valstybinių pensijų - išmokos valstybinių pensijų gavėjams turėtų būti sietinos su draudiminiu įvykiu, kai asmuo netenka darbo. O norint gauti papildomas pajamas nesulaukęs pensinio amžiaus, turėtų pats kaupti lėšas savo iniciatyva. Nusipelniusiems Lietuvai asmenims turėtų būti skiriami valstybiniai apdovanojimai, parodantys pagarbą ir dėkingumą.²¹⁶

LLRI 1999-04-01 atliko gyventojų sociologinę apklausą, kuria siekta išsiaiškinti, kaip Lietuvos gyventojai vertino tuometinę socialinę politiką. Buvo apklausta 2035 gyventojų, kurių struktūra pagal amžių, lytį, gyvenamąją vietą, išsimokslinimą, tautybę

²¹⁵ LLRI. Pastabos ir pasiūlymai dėl Valstybinių pensijų sistemos pertvarkymo koncepcijos. 2002 vasaris.[žiūrėta 2009-11-02]. Prieiga per internetą: http://lirinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/pastabos_ir_pasiulymai_del_valstybiniu_pensiju_sistemos_pertvarkymo_koncepcijos/1887;from_topic_id;150.

²¹⁶ Ibid.

atitinka visos Lietuvos gyventojų struktūrą.²¹⁷ Į šį apklaustųjų skaičių įėjo 100 Lietuvos elito atstovų, 40 Seimonarių, 43 įmonių vadovai ir 17 žiniasklaidos priemonių vadovų.

Apklausoje buvo tiriamas gyventojų požiūris į valstybines pensijas. 36,4 (jų tarpe net 19 procentų elito atstovų) procentų apklaustųjų pasisakė už tai, kad šios pensijos nebūtų skiriamos iš viso. Labiausia neigiamas yra pareigūnų ir karių pensijų vertinimas. Tik 2,3 procento apklaustųjų skirtų minėtas pensijas. Labiausia pateisinamos valstybinės pensijos nusipelnusiems valstybei asmenims – 30,9 procentai apklaustųjų pasisakė už jas. 58 procentai elito taip yra už šių pensijų skyrimą. Antroje vietoje - valstybinės pensijos tremtiniais - 30,9 procentai gyventojų, 48 procentai elito. Gyventojai laiko mokslininkus labiau vertais papildomų pensijų nei aukščiausius valstybės pareigūnus (20 ir atitinkamai 6 procentai). Tokia apklausa rodo, kad aukščiausieji valstybės pareigūnai „nenusipelnę“ valstybinių pensijų, nes nepateisina gyventojų vilčių. Elito 29 procentai šiai grupei vis tiek skirtų valstybines pensijas.²¹⁸

Tokia apklausa parodo gyventojų nuomonę, kad būtų teisinga pensijų sistemos reformos metu atsisakyti nepagrįstų privilegijų ir socialinį teisingumą pažeidžiančių išmokų - valstybinių pensijų.

Tačiau 2003 metų pensijų sistemos reforma taip pat nepasiekė siekiamo tikslo valstybinių pensijų atžvilgiu. Vyriausybė ketino atsisakyti valstybinių pensijų, t.y. nepagrįstų privilegijų ir socialinį teisingumą pažeidžiančių išmokų. Ji turėjo nustatyti konkrečius terminus, kada numatoma sustabdyti valstybinių pensijų plėtimą, koku būdu tai bus daroma. Vyriausybė privalėjo sumažinti valstybinių pensijų dydį susiejant jį su bazinės pensijos dydžiu, panaikinti valstybines pensijas dirbantiems asmenims ir panaikinti galimybę vienam asmeniui gauti dvi ar net tris pensijas. Valstybines našlių ir našlaičių pensijas mokėti pagal LR valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą²¹⁹.

Tačiau pensijų reformos metu Vyriausybė padariusi pirmąją nuolaidą - nustačius dvigubai didesnės senatvės rentas valstybinių teatrų artistams už vidutinę, pažeidė savo principus. Padariusi išlygą vieniems, sekė ir išlygų darymas kitų asmenų ratui. Valstybinėmis pensijomis aprūpinti teisėjai, praplėstas našlių, nukentėjusiųjų asmenų, gaunančių valstybinę pensiją, ratas, pakeltos našlių ir našlaičių, nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos. Reformos metu taip pat buvo padidinta valstybinių pensijų bazė 138

²¹⁷ MORKŪNIENĖ, A. Parengta pagal LLRI apklausą, „Laisvoji rinka“, 1999, Nr. 2. Ką žmonės mano apie socialinę apsaugą Lietuvoje.[žiūrėta 2010-03-10]. Prieiga per internetą: http://lrinka.lt/index.php/meniu/ziniasklaidai/sraipsniai_ir_komentarai/ka_zmones_mano_apie_socialine_a_psauga_lietuvoje/2102;from_topic_id;150.

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ Valstybės žinios, 1994, Nr. 59-1153.

iki 200 litų, kas lėmė visų valstybinių pensijų, susietų su minėtos bazės dydžiu, padidėjimą.

Tokia vykdoma valstybinių pensijų reforma pažeidė socialinį teisingumą. Pvz., 2007 m. 4 ketvirtyje paskelbtas šalies ūkio vidutinis mėnesio darbo užmokestis - 1526,6 litai, lyginant su 2006 metų 4 ketvirčiu, jis padidėjo 18 procentų. Taip, tų pačių metų antrąjį ketvirtį, prasidėjus ekonominei krizei, Statistikos departamentas nustatė, kad šalies ūkio vidutinis mėnesio darbo užmokestis yra 2172.6 litai. Taip, darbo užmokesčiai tuo metu sparčiai krito, nedarbas taip pat, o šalies ūkio vidutinis mėnesio darbo užmokestis kilo. Visą gyvenimą sunkiai dirbusio žmogaus pensija - 600 litų, o privilegijuotųjų - 3200 litų. Išvadoje, visos žmonių grupės turėtų išmokti suformuluoti savo reikalavimus valdžiai ir siūlyti kaip įstatymų nuostatas ir normas. Taip elgtis juk nedraudžia Lobistinės veiklos įstatymas. Tam, beje, jis ir buvo priimtas²²⁰.

Taigi, Vyriausybės vykdoma reforma nepanaikino privilegijuotos pensijų schemos. Ji išliko, finansuojama iš valstybės biudžeto ir dirbtinai išplėsta, kas padidino valstybės biudžeto išlaidas. Nuo 1996 iki 2001 metų jos jau buvo padidėjusios 1,7 karto. Šalies ekonominio sunkmečio metu didinamos valstybinės pensijos pažeidė socialinį teisingumą visų likusių valstybės gyventojų atžvilgiu. Į abu biudžetus moka tie patys šalies piliečiai, tačiau taikomas atskiroms grupėms asmenų skirtingas traktavimas. Priename išvados, kad socialinę apsaugą reikia individualizuoti. Valstybinė apsauga turi būti suprantama kaip visuomenės pagalba negalintiems savęs aprūpinti.

²²⁰ Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Pensijų gavėjų skaičius metų pabaigoje. [žiūrėta 2010-03-10]. Pieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectVarVal/Define.asp?Maintable=M3160301&Planguage0>.

IŠVADOS

Atsižvelgiant į darbo tikslą ir uždavinius, galima daryti tokias išvadas:

1. Valstybinės pensijos - tai papildomos specialios socialinės išmokos. Jos yra klientelistinio modelio, t.y. atskirų socialinių grupių išsikovota privilegija. Būtina paisyti konstitucinio visų asmenų lygybės principo, draudžiančio diskriminaciją bei privilegijas, todėl reikia siekti laipsniškai sumažinti asmenų, turinčių teisę gauti valstybinę pensiją, ratą ir grupes. Neteisingas vienos profesinės grupės išskyrimas iš kitų pažeidžia Konstitucinius principus.
2. Įstatymų leidėjas turi numatyti galimybes, kad visos valstybinių pensijų sistemoje esančias pensijas reglamentuotų vieni ir tie patys teisės aktai, kad neatsirastų privilegijuotųjų asmenų tarp jų pačių ir Lietuvos gyventojų.
3. Reikia siekti, kad būtų panaikintas ryšys, siejantis valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų sistemą su valstybinių pensijų sistema, kadangi susidaro tam tikrų teisinio reglamentavimo problemų, o šių pensijų skyrimo tikslai visiškai netapatūs.
4. Iki šiol Vyriausybės vykdoma reforma nepanaikino privilegijuotosios valstybinių pensijų schemos. Ji išliko finansuojama iš valstybės biudžeto ir dirbtinai išplėsta, kas padidino valstybės biudžeto išlaidas.
5. Didinamos valstybinės pensijos pažeidė socialinį teisingumą visų kitų valstybės gyventojų atžvilgiu. Reikia pakeisti valstybinių pensijų sistemą tam tikra papildomų išmokų už nuopelnus sistema. Valstybinės pensijos neturėtų būti pensijos rūšis.
6. Socialinė apsauga turi būti individualizuota, o valstybinė apsauga turi būti suprantama kaip visuomenės pagalba negalintiems savęs aprūpinti asmenims.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Norminiai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014;
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262;
3. Lietuvos Respublikos socialinių išmokų paskaičiavimo ir mokėjimo laikinasis įstatymas. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 152-6820;
4. Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 141-5404;
5. Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymo, Valstybinių pensijų įstatymo, Vidaus reikalų, Specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo pakeitimo ir papildymo bei Valstybinių pensijų įstatymo 2 ir 11 straipsnių pakeitimo įstatymo 1 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 141-5404;
6. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 2 ir 11 straipsnių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 77-2970;
7. Lietuvos Respublikosteisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 72-2686;
8. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 123-5511;
9. Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3088;
10. Lietuvos Respublikos aukščiausiojo mokslo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 27-715;
11. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 60-1945; 2006, Nr. 77-2975;
12. Lietuvos Respublikos pensijų fobdo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 55-1765;
13. Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 1-4;
14. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 101-2018;

15. Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 99-1958;
16. Lietuvos Respublikos šalpos išmokų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 96-1873; 2005, Nr. 71-2556;
17. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr. 71-2555;
18. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 46-851; 2002, Nr. 17-649;
19. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 17-447; 2004, Nr. 171-6295;
20. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1990, Nr. 32-761;
21. Lietuvos Respublikos karių pensijų įstatymui vykdyti taisyklės. Vyriausybės žinios, 1926, Nr. 213-1412;
22. Lietuvos Respublikos atlyginimo už mokslo darbus kalbos srityje Jonui Jablonskiui ir pensijos Tomui Žilinskiui nustatymo įstatymas. Vyriausybės žinios, 1921, Nr. 63-567;
23. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 255 „Dėl Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2007 Nr. 33-1198;
24. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 255 „Dėl Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2007 Nr. 33-1198;
25. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. balandžio 26 d. nutarimas Nr. 465 „Dėl pensijų sistemos reformos koncepcijos“. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 36-998;
26. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. sausio 27 d. nutarimas Nr. 52 „Dėl profesorių ir docentų rentos“. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 9-230.

Specialioji literatūra:

1. BITINAS, A., Lietuvos pensijų sistemos modelis ir pensijų garantijų

- perspektyvos. Jurisprudencija, 2008, Nr. 8 (110), ISSN 1392-6195, 18-26 p.;
2. DAUNORAVIČIUS, V., LALAITĖ, S., Pensijos ir pašalpos. Oficialios medžiagos rinkinys. Antrasis leidimas. Vilnius. Mintis. 1982.;
 3. LAZUTKA, R., Pensijų sistemų raida Lietuvoje. Filosofija. Sociologija. 2007, T 18. Nr. 2, 64-80 p.;
 4. LAZUTKA, R., SKUČIENĖ, D., Socialinės garantijos Lietuvos mokslininkams. Filosofija. Sociologija. 2009, T. 20, Nr. 2, 144-153 p.;
 5. MACULEVIČ, J., Socialinės apsaugos teisė reformos keliai ir klystkeliai amžių sandūroje. Darbo ir socialinės apsaugos teisė XXI amžiuje: iššūkiai ir perspektyvos, Vilnius: TIC, 2007, 577-588 p., ISBN 978-9955-30-022-9;
 6. PIETERS, D., Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius. Eugrimas, 1998, ISBN 9986-752-34-5.;
 7. TARTILAS, J., Socialinės saugos pagrindai. Vilnius: Mykolo Riomerio universiteto Leidybos centras, 2005, 218 p., ISBN 9955-563-75-3.;
 8. TARTILAS, J., Valstybinės pensijos, jų socialinis vertinimas ir perspektyva. Socialinis darbas, 2004, Nr. 3(1), 31 p.;
 9. VITKAUSKAS, K., Lietuvos policijos pareigūnų socialinės apsaugos problemos. Administracinė ir baudžiamoji teisė, 2005, t.2, 36-44 p.

Konstitucinio Teismo nutarimai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjimo departamento, jam pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnio 2 dalies (2000 m. liepos 13 d., 2005 m. gegužės 19 d. redakcijos), 11 straipsnio 5 dalies (2005 m. gruodžio 21 d. redakcija), 11 straipsnio 3 dalies (2005 m. gegužės 19 d. redakcija) Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 12 dalies (2007 m. sausio 17 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 150-6106;

2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2002 m. liepos 2 d., 2004 m. lapkričio 4 d., 2005 m. gegužės 19 d., 2006 m. birželio 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 110-4511;
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 3 dalies, 8 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 2 dalies, 34 straipsnio (2002 m. liepos 4 d., 2003 m. spalio 7 d. redakcijos) 3, 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 102-4171;
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų ir valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 2 dalies (2000 m. gruodžio 21 d. redakcija) ir 13 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. vasario 20 d. nutarimu Nr. 83 patvirtintų Vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjų departamento, jam pavaldžių įstaigų ir valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo 16 straipsnio 4 daliai“. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 68-3094;
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7, 11, 15 straipsnių pakeitimo ir papildymo, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 7 straipsnio 1 bei 4 dalių ir Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymo 20 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 62-2515;
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6

dalių, šio įstatymo priedelio ii skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedelio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 62-2276;

7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 4 dalies, Lietuvos Respublikos asmenų, nukentėjusių nuo 1939-1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo 8 straipsnio 3 dalies 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 3 d. nutartimi Nr. 829 „Dėl 1939-1990 metų okupacijų represinių struktūrų, tarnybų ir pareigų, kurias ėjusiems asmenims neskiriamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos, sąrašo patvirtinimo“ patvirtinto sąrašo „1939-1990 metų okupacijų represinės struktūros, tarnybos ir pareigos, kurias ėjusiems asmenims neskiriamos nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos“ 9 bei 12 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 11 straipsnio 4 daliai“. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 14-370.

Kiti šaltiniai:

1. Lietuvos laisvosios rinkos institutas. Pastabos ir pasiūlymai dėl Valstybinių pensijų sistemos pertvarkymo koncepcijos. 2002 vasaris. [žiūrėta 2009-11-02]. Prieiga per internetą: http://lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/pastabos_ir_pasiulymai_del_valstybiniu_pensiju_sistemas_pertvarkymo_koncepcijos/1887;from_topic_id;150;

2. MORKŪNIENĖ, A. Parengta pagal LLRI apklausą, “Laisvoji rinkta”, 1999, Nr. 2. Ką žmonės mano apie socialinę apsaugą Lietuvoje.[žiūrėta 2010-03-10]. Prieiga per internetą: [http://lrinka.lt/index.php /menu/ziniasklaidai/sraipsniai_ir_komentarai/ka_zmones_mano_apie_socialine_apsauga_lietuvoje/2102;from_topic_id;150](http://lrinka.lt/index.php/meniu/ziniasklaidai/sraipsniai_ir_komentarai/ka_zmones_mano_apie_socialine_apsauga_lietuvoje/2102;from_topic_id;150);
3. PETRYLAITĖ, V., Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų reglamentavimo ypatumai.[žiūrėta 2009-10-17]. Prieiga per internetą: http://www.ttvam.lt/uploads/documents/leidiniai_versl_akt_t2/1188.pdf;
4. Vidutinis valstybinio socialinio draudimo mokamų pensijų skaičius 2000-2009 m.[žiūrėta 2010.03.10]. Prieiga per internetą: [http:// www.sodra.lt /index.php?cid=283](http://www.sodra.lt/index.php?cid=283);
5. KUČINSKAITĖ, J., Lietuva moka valstybines pensijas ir kagėbistams. “Veidas”. 2009 Nr. 21. [žiūrėta 2009.11.19]. Prieiga per internetą: <http://archyvas.veidas.lt/lt/leidinys.full/4a163c0feca02>.
6. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.Pensijų gavėjų skaičius metų pabaigoje. [žiūrėta 2010-03-10]. Prieiga per internetą: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectVarVal/Define.asp?Maintable=M3160301&Planguage0>.

SANTRAUKA

Lietuvoje, siekiant įtvirtinti tam tikrų asmenų grupių socialines garantijas, yra nustatytos valstybinės pensijos, kurios įeina į bendrą Lietuvos pensijų sistemos schemą. Nuo 1994 metų priimta eilė įstatymų, kurie reglamentuoja valstybines pensijas, jų skyrimo ir mokėjimo tvarką. Šios pensijos tapo neatsiejama visos socialinės apsaugos dalimi. Šiame darbe atskleista valstybinių pensijų sistemos samprata, kūrimas ir pagrindiniai bruožai. Peržiūrėti ir išnagrinėti pagrindiniai Lietuvos Respublikos teisės aktai, kurie reglamentuoja valstybines pensijas, valstybines socialinio draudimo pensijas. Analizuojami Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimai, kurių priėmimas įtakojo valstybinių pensijų, ypač pareigūnų ir karių, teisiniam reguliavimui. Nagrinėjant temą aptariamos visos valstybinių pensijų rūšys, jų nustatymo pagrindai. Analizuojant valstybinių pensijų sistemos ypatumus, trūkumus ir pagrindines problemas, aptariamas asmenų, turinčių teisę gauti valstybinę pensiją, ratas, šių pensijų skyrimo ypatumai, dydis ir mokėjimo šaltinis. Nustatytas ir valstybinių pensijų bei valstybinio socialinio draudimo pensijų santykis. Turi būti panaikintas ryšys, siejantis valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų sistemą su valstybinių pensijų sistema, kadangi susidaro tam tikrų teisinio reglamentavimo problemų, o šių pensijų skyrimo tikslai visiškai netapatūs. Nagrinėjant valstybinių pensijų sistemos reformą ir perspektyvas, galime teigti, jog valstybinės pensijos užima ypatingą vietą socialinės apsaugos sistemoje, tačiau reikia siekti, kad jų reglamentavimas taptų aiškesnis, nepažeistų socialinio teisingumo visų kitų valstybės gyventojų atžvilgiu. Pensijų reforma parodė, kad būtina paisyti konstitucinio visų asmenų lygybės principo, draudžiančio diskriminaciją bei privilegijas, todėl reikia siekti laipsniškai sumažinti asmenų, turinčių teisę gauti valstybinę pensiją, ratą ir grupes.

SUMMARY

In order to consolidate certain groups of social security in Lithuania, the state pension is introduced, which is the part of the total Lithuanian pension scheme. Since 1994, the number of adopted laws governing state pensions, their appointment and payment arrangements. These pensions have become an integral part of all social protection. This work revealed the state pension system conception, development and key features. It reviews and analyzes the main Lithuanian legal acts which regulate the state pensions, state social insurance pensions. It also analyzes the Lithuanian Constitutional Court rulings, which led to the adoption of the state pensions of officials and soldiers in particular, legal regulation. The examination of the whole topic deals with the state pension types, the determination of law. It Analyses the characteristics of the state pension system, weaknesses and the key issues discussed in the persons entitled to receive a state pension, Circle of these retirement - specific characteristics, size and source of payment. It bounds state pensions and state social insurance pension ratio. It must break the link, linking the state pension insurance system to the state pension system, as has resulted in some problems of legal regulation, but the pensions are fully not identical. The examination of the state pension system reform, and prospects, we can say that the state pension has a special place in the social security system, but must seek to ensure that regulation becomes clearer, undermine social justice for all other state residents. Pension reform has shown that it is necessary to respect the constitutional principle of equality of all people, which prohibits discrimination and privileges, and therefore must seek to gradually reduce the persons entitled to receive a state pension, circles and groups.